Kupiškio dainavimo tradicija nuo XX a. pr. iki šių dienų: žvilgsnis į šimto metų istoriją ir raidą

Daiva Vyčinienė

Silpstančios dainavimo tradicijos palaikymas XX a. pirmojoje pusėje

Kupiškėnų dainavimo tradicija žinoma nuo seno – ir ne tik specialistams, bet ir eiliniams žmonėms. Jos sklaidai ypač didelę įtaką padarė sovietmečiu visoje Lietuvoje išpopuliarintos „Senovinės kupiškėnų vestuvės“, kurių naują atgimimą žymi 2000 metai (tuomet visiškai naują „Kupiškėnų vestuvių“ variantą, gerokai praturtintą senaisiais papročiais ir dainomis, parodė Kupiškio folkloro ansamblis „Kupkėmis“, vadovaujamas Almos Pustovaitienės[1]).

Be abejo, tai tik viena priežasčių, sukūrusių nesugriaunamą mitą apie nepaprastą kupiškėnų dainingumą. Vis dėlto verta priminti, kad Kupiškio kraštas jau nuo seno garsėja muzikaliais žmonėmis: sutartinių giesmininkėmis, dainininkėmis ir dainininkais, skudutininkais ir lumzdelininkais. Dar XIX a. pab. jaunimo meilę liaudies dainoms skatino Kupiškio bažnyčios choro globėjas, žymus kupiškėnų švietėjas kunigas Kleopas Kozmianas (1842–1893). Kaip žinoma, visos jo choristės ne tik giedojo bažnytines giesmes, bet ir dainavo liaudies dainas bei dainomis virtusias poetų A. Baranausko, A. Strazdo, A. Vienažindžio eiles. Kupiškėnai prisimena, kad K. Kozmianas labai žavėjosi ir sutartinėmis, mėgstamiausia jo sutartinė buvusi „Našloita rūtala“[2]. Galbūt dėl tokio plataus kunigo požiūrio (pakantõs įvairiems žanrams) ir vėliau Kupiškio krašte daugelio dainininkų repertuare darniai sugyveno ir senosios dainos, ir sutartinės, ir vėlyvesnės autorinės dainos, ir giesmės. O kai kurios tautosakos pateikėjos Kupiškyje buvo žinomos ir kaip dainininkės, ir kaip bažnyčios choro giedotojos.

Prie kupiškėnų dainavimo tradicijos išlikimo ir puoselėjimo tarpukariu nemažai prisidėjo šio krašto šviesuolių – Glemžų, Šlapelių ir kt. – šeimos. Sąmoningas benykstančios bendruomeninės kupiškėnų dainavimo tradicijos gaivinimas prasidėjo apie 1922 m. Tuomet Ona Glemžienė-Simonavičiūtė (1858–1938), puiki dainininkė, mokėjusi daug savo mamos ir močiutės dainų, vestuvių raudų ir pasakojimų, pasikvietė į namus Domicelę Šlapelienę, Domicelę Petrylienę, J. Mikalauskaitę. Kartu su O. Glemžienės dukterimi Stefanija jos pradėjo dainuoti kupiškėnų dainas. Vėliau prie jų prisidėjo daugiau dainininkių (Domicelė Lisienė, Ona Juodakienė, Ona Mažeikienė, Anelė Pakarklienė) ir muzikantų – skudutininkų ir lumzdelininkų (Pilkauskas, Antanas Augulis, Jurgis Poška, Jonas Gudelis ir Antanas Jokantas). Susikūrė liaudies dainų ir papročių mėgėjų būrelis, kuris 1923 m. Beržytėje, prie Pyragių ežero, surengė senovinių dainų ir šokių gegužinę. Tokios gegužinės 1928–1933 m. Beržytėje buvo rengiamos kasmet. Senųjų papročių puoselėtojų bendruomenės būrėsi ir kitur. Dalyvau-

[1] Zabielienė A. Trejos kupiškėnų vestuvės, *Liaudies kultūra*, 2004, nr. 1(94), p. 29–33.

[2] Žebrytė J. Kupiškio Glemžų kiemas, *Aš išdainavau visas daineles*, t. 2, Vilnius, Vaga, 1988, p. 79–90, p. 82.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

dami Beržytės gegužinėse, papročių ir dainų mėgėjai pamažu ėmė improvizuoti atskirus vestuvių vaidinimų epizodus. Taip iš senovės papročių puoselėtojų būrelių pamažu atsirado žymiosios „Kupiškėnų vestuvės“, padariusios didelę įtaką vietinei dainavimo tradicijai (apie tai bus kalbama toliau).

Dainuojamosios tautosakos užrašymai

Kupiškėnų dainuojamoji tautosaka buvo pradėta užrašyti jau XX a. pirmajame dešimtmetyje. Kupiškėnų dainas 1909–1914 m. užrašinėjo kalbininkas Antanas Vireliūnas (deja, be melodijų ir be tikslių pateikėjų metrikų). 1910 m. Stefanija Glemžaitė, išmokusi motinos O. Glemžienės dainas, ėmė pati jas užrašinėti. Kai kurias O. Glemžienės dainas užrašė ir A. Vireliūnas, keletą jų paskelbdamas „Tautoje ir žodyje“ („Kupiškėnų dainos“, t. 3, 1925; t. 4, 1926). 1935 m. O. Glemžienės 94 dainas (tarp jų ir sutartines) su melodijomis užrašė Šimonių pradinės mokyklos mokytojas Kazimieras Šaulinskas (1936 m. perdavė jas Lietuvių tautosakos archyvui). Tais pačiais metais 62 dainas K. Šaulinskas užrašė iš S. Glemžaitės (beje, tai ne tos pačios dainos, kurios užrašytos iš jos motinos; šios dainos vėliau (1937, 1941, 1947 m.) gana dažnai buvo transliuojamos per radiją pranešant: „Aukštaičių dainų melodijos“ [Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvas (toliau – MFA KTR) 257; rankraštinio rinkinio iš Lietuvių tautosakos archyvo (toliau – LTA) kopija]. Nemažai dainų tekstų Kupiškio apylinkėse 1935–1937 m. užrašė fotografas, kraštotyrininkas Balys Buračas.

Ypač vertingais laikytini 1935–1940 m. minėtame archyve padaryti gausūs kupiškėnų garso įrašai fonografu (LTR pl. 89, 90, 92–106, 383, 389, 390, 532–539, 739–741, 1167, 1278, 1279) – daugelis jų dabar laisvai prieinami plačiajam vartotojui[3]. Po keletą dainų įdainavo įvairios Kupiškio apylinkių dainininkių grupės: seserys Stefanija, Elvyra ir Mikalina Glemžaitės; Ona Juodakienė iš Marmoliškio, Ona Mažeikienė iš Smilgių, Domicelė Šlapelienė iš Rakučių; Ona Kairytė iš Punkiškių, Ona Jurkšaitė iš Ruzgų, Veronika Daminauskienė iš Aluotų ir Valerija Daminauskaitė iš Punkiškių; Albina Žiūkienė-Katelytė iš Palėvenėlės ir Barbora Deščerienė-Saluškaitė iš Suvainių. Senieji daugiabalsio dainavimo pavyzdžiai – tai retenybė ir drauge nepaprastai gera dirva įvairiems daugiabalsiškumo tyrimo aspektams atskleisti. Fonografu buvo įrašytos ir pirmosios kupiškėnų sutartinės (deja, Kupiškio grupės įrašai yra prapuolę, išliko tik sutartinės, 1939 m. įgiedotos Šimonių sutartinių giesmininkių grupės). Nemažai esama ir pavienių dainininkų (D. Šlapelienės, A. Žiūkienės, S. Glemžaitės[4] ir kt.) garso įrašų.

Kupiškėnų dainų užrašymas itin suaktyvėjo XX a. antrojoje pusėje. Vien Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyve saugoma net 12 kupiškėnų dainų rankraštinių rinkinių [MFA KTR pl. 39, 160, 194, 195, 295, 296, 297, 311, 312, 313, 335, 339], kuriuose sudėta per 1 000 įvairių žanrų dainų su melodijomis. Nemažai kupiškėnų dainų yra ir dviejuose bendruose aukštaičių dainų rankraštiniuose rinkiniuose [MFA KTR pl. 187, 188]. Dainos buvo užrašinėjamos ir pavienių žmonių, ir folkloro ekspedicijose. 1953 m. 66 dainas iš

[3] Žr. http://archyvas.llti.lt/irasai.

[4] Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos garso įrašų duomenų bazėje galima rasti net per 80 S. Glemžaitės 1937 m. įdainuotų dainų (LTR pl. 532 (3–87)).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Stefanijos ir Michalinos Glemžaičių užrašė tautosakininkas Antanas Mockus [MFA KTR pl. 194]; 1960 m. 12 dainų iš Onos Jovaišienės (58 m.; Plundokų k.) užrašė muzikologė Rita Aleknaitė-Bieliauskienė [MFA KTR pl. 39]. 1972–1974 m. Kupiškio apylinkėse vyko itin sėkmingos Lietuvos TSR valstybinės konservatorijos (dabar – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos, toliau – LMTA) studentų folkloro ekspedicijos. Jose dalyvavo šiandien žinomi kultūros, meno ir mokslo žmonės: muzikologės doc. Zita Kelmickaitė, prof. dr. Gražina Žuklytė-Daunoravičienė, Rūta Naktinytė, Jūratė Juodvalkytė, kompozitorius, muzikologas doc. dr. Rimantas Janeliauskas, etnomuzikologas doc. dr. Rimantas Astrauskas ir kt. Apie 1973 m. kupiškietė kraštotyrininkė Jonė Žebrytė supažindino folklorininkę Danutę Krištopaitę ir etnomuzikologę Laimą Burkšaitienę su Puponių kaimo dainomis. Nuo tų metų prasidėjo aktyvus folkloro užrašymas Puponių ir gretimose apylinkėse, paskatinęs J. Žebrytę iš vietinių dainingų žmonių suburti grupę, kuri vėliau tapo žinoma kaip Puponių etnografinis ansamblis. LMTA Kupiškio krašto garso įrašus papildo ne mažiau gausūs Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto maždaug tuo pačiu laikotarpiu sukaupti garso įrašų fondai (LTR, mg. 435–443, 530, 532, 593, 594, 599).

Per 300 vienetų (dainų, ratelių ir giesmių) įrašyta ir nufilmuota kompleksinėje 2012 m. ekspedicijoje (atiduota LMTA MFA). Tai nepaprastai vertinga medžiaga, teikianti daug informacijos apie dainavimo tradicijos kaitą, jos kontekstus ir pan.

Gausūs Kupiškio krašto dainų įrašai paskelbti leidiniuose: „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ (vinilinė plokštelė, 1988); „Aukštaičių dainos. Šiaurės rytų Lietuva. Lietuvių liaudies muzika II“ (3 CD su knyga, 1998); „Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika. 1935–1941 metų fonografo įrašai“ (2 CD su knygute, 2004), „Puponių kaimo dainos“ (CD, 2007) ir kt.; dainų melodijų transkripcijos – „Aukštaičių melodijos“ (apie 90 vnt.; 1990), „Aukštaičių dainos...“, „Aukštaitijos dainos, sutartinės...“ ir kt.

Nepaisant intensyvaus kupiškėnų dainų užrašymo ir gausaus jų publikavimo įvairiuose leidiniuose, šio krašto dainuojamoji tautosaka iki šiol nebuvo nuodugniai tyrinėta (išskyrus nebent apžvalginį autorės straipsnį „Kupiškėnų dainuojamoji tradicija“[5]).

Žanrinė dainavimo tradicijos apžvalga

Kupiškio apylinkėse užrašyta labai įvairių dainuojamosios tautosakos pavyzdžių: sutartinių, darbo dainų (piemenų *rylavimų*, *raliavimų*, verkavimų, įvairių ganymo šūksnių, šienapjūtės valiavimų ir kt.), vaikų dainų (žaidinimų, lopšinių ir kt.), paukščių balsų pamėgdžiojimų, daug vestuvinių dainų, raudų, karinių-istorinių, šeimos, jaunimo, meilės, vaišių, literatūrinių ir kt. dainų, giesmių.

Vienas seniausių kupiškėnų žanrų – **sutartinės** (*sutartynās*). Ypač daug sutartinių mokėjusi minėta O. Glemžienė-Simonavičiūtė, išmokusi jų iš savo močiutės A. Simonavičienės. Sutartinių O. Glemžienė išmokė ir tris savo dukras, tačiau ypatingu jų pomėgiu išsiskyrė vyriausioji duktė Stefanija. Nuo 1910 m. ji pradėjo užrašinėti motinos tautosakos

[5] Račiūnaitė-Vyčinienė D. Kupiškėnų dainuojamoji tradicija, *Kupiškėnų enciklopedija*, t. 2 (K–P), sud. ir par. V. Jankauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 162–167.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

repertuarą, vėliau pati įdainavo iš motinos išmoktų dainų ir sutartinių[6], pavyzdžiui, „Linėli linėli“ (1 pvz.; SlS 218) ir kt. Kupiškyje ji buvo subūrusi keletą moterų, su kuriomis giedojo sutartines.

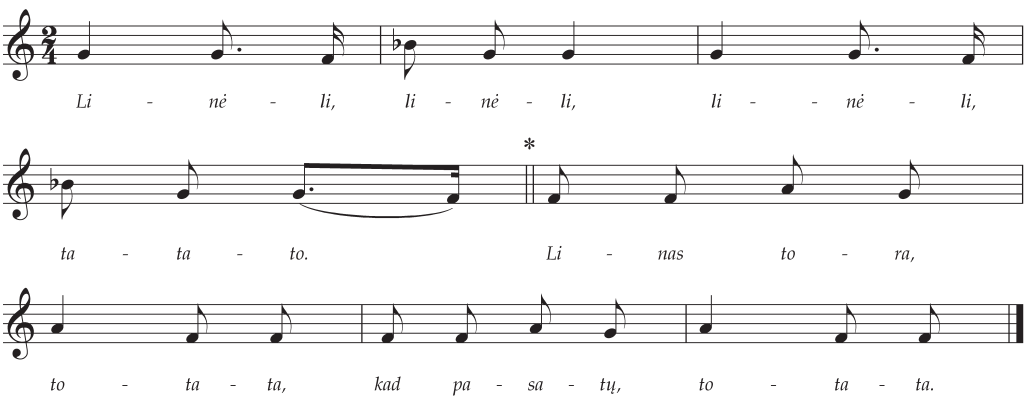

Sutartinių giedojimo tradicijai, pradėjusiai gęsti jau XIX a. pabaigoje, Kupiškio krašte bemaž visą XX a. buvo skiriamas ypatingas dėmesys. Čia būta net keleto grupių, puoselėjusių sutartinių giedojimą. Pirmoji grupė (Ona Mažeikienė, 80 m., Smilgių k., Domicelė Šlapelienė, 73 m., Rakučių k., Kupiškio vls., Domicelė Petrylienė, Migonių k., Šimonių vls.), 1936 m. įgiedojusi sutartinių į fonografo plokšteles (įrašė Zenonas Slaviūnas), buvo suburta O. Glemžienės. Šios grupės įrašai yra dingę, todėl sunku spręsti apie jos narių giedojimo manierą, balsų derėjimą ir pan. Tiesa, 14 sutartinių įgiedojo viena D. Šlapelienė. Jos giedojimas yra tradicinis (tai rodo sutartinių giedotojoms būdinga balso tembro spalva, artikuliacija, metroritmikos bruožai ir kt.). D. Šlapelienės įgiedotų sutartinių melodinės atkarpos leidžia teigti, kad Kupiškio krašto sutartinės buvusios polimodalios, pagrįstos sekundų intervalais[7], pavyzdžiui, „Tūtoj, sveika gyva“[8] (2 pvz.).

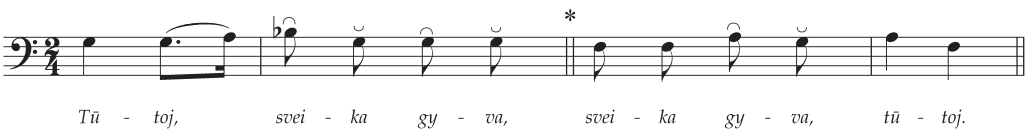

1939 m. Šimonių valsčiuje užfiksuota kita – jaunesnių giedotojų – grupė, pagiedojusi apie 20 sutartinių (į fonografo plokšteles jas įrašė folkloristas Zenonas Slaviūnas). Tai – Ona Kairytė, 38 m., Punkiškių k., Ona Jurkštaitė, 56 m., Ruzgų k., Veronika Daminauskienė, 46 m., Aluotų k., ir jos duktė Valerija Daminauskaitė, 13 m., Punkiškių k. Anot Šimonių grupės giesmininkės O. Kairytės (gim. apie 1901 m.),

[6] Žebrytė J. Kupiškio Glemžų kiemas, *Aš išdainavau visas daineles*, t. 2. Vilnius, Vaga, 1988, p. 79–90, p. 84–85.

[7] Tai patvirtina ir vienos S. Glemžaitės pagiedotos sutartinės, saugomos Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyve (MFA KTR, 194).

[8] Beje, atkreiptinas dėmesys, kad šios sutartinės teksto du pirmieji posmai („Tūto, sveika gyva, Sveika gyva, tūtoj. Tūtoj, kūmutala, Kūmutala, tūtoj“) iš viso niekur nėra publikuoti (iš LTR, p. 740(8) iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.). O tolesnis jos tekstas (nuo „Tūtoj, kų čia važa...“) išspausdintas Z. Slaviūno „Sutartinių“ tritomyje kaip atskira sutartinė (dviem variantais: SlS 1290a ir 1290b).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Kompozitorius Valentinas Bagdonas užrašo sutartines iš Stefanijos Glemžaitės. 1956 m. Fotografas nežinomas. Iš Jono Glemžos asm. archyvo

Chorvedys Vladas Zinkevičius (centre) ir sutartinių giedotojos (iš kairės): Kostė Mažeikienė, S. Glemžaitė, Paulina Kavaliauskaitė ir Paulina Krapavickienė. Kupiškis. 1960 m. Fotografas nežinomas. Iš Jono Glemžos asm. archyvo

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

senosios giesmininkės jau nebegalėjusios atvykti į Kaune esantį Lietuvių tautosakos archyvą, todėl ji subūrusi jaunesnes moteris ir *„iš nuo pečiaus nenulipančių bobučių“* jas išmokiusi sutartinių, taip bandydama gaivinti nykstančią tradiciją (ADSIM, 17). Vis dėlto garso įrašai rodo, kad šiai grupei nepavyko deramai išmokti giedoti senųjų sutartinių, gerai tarpusavyje susigiedoti. Tai liudija padrika, neorganizuota kai kurių sutartinių („Apynėlis auga“, „Žilvitis žaliava“ ir kt.) ritmika, nesugebėjimas derinti sinkopių vienoje balso partijoje su lygios vertės natomis kitoje (plg. 2 skirtingus sutartinės „Lynoda lynoda“ variantus, įrašytus iš grupės [LTR pl. 1058(1)] ir iš vienos giedotojos [LTR pl. 1058(4)]) ir pan. Kitos Šimonių grupės pagiedotos sutartinės išsiskiria pakitusiu balso partijų santykiu – nebe sekundiniu, o unisoniniu-heterofoniniu. Taigi sutartinės tampa ne polimodalios, o monomodalios (atskiros sutartinių partijos nebekontrastuoja tarpusavyje), pvz., „Kas tar taka par dvarėlį“, „Turėja liepa“ (3 pvz.; SlS 1203), „Linada linada“ ir kt.
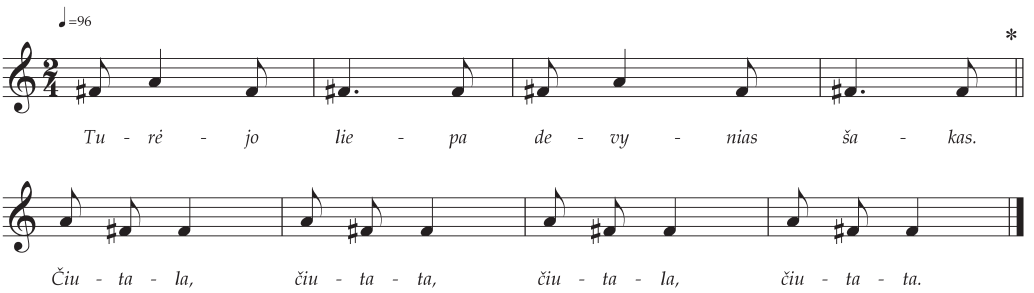
Prie Kupiškio krašto sutartinių tradicijos atgaivinimo prisidėjo ir žemietė Jonė Žebrytė, 1974–1983 m. užrašiusi kupiškėnų, ypač Puponių apylinkių, tautosaką. Jos pačios įkurtame Puponių etnografiniame ansamblyje J. Žebrytė subūrė 4 moterų grupelę, kuri koncertuose atskirai pagiedodavo ir po keletą sutartinių.

Jonė Žebrytė (kairėje) su Puponių dainininkėmis. 1978 m. Fotografas nežinomas (LTRFt 5595)

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Tai – Bronė Šulcienė-Jokšytė, Elena Karūžienė-Vaicekauskaitė, Valė Maslionienė-Šamparaitė ir Julė Petronienė.

Minėtos Puponių giedotojos giedodavo iš viso tik 4 sutartines: „Tu avinėli“, „Sarbinčiula ogėla“, „Aisim, sėsios, dauno“ ir „Išjoja joja“ (4 pvz.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.)[9].

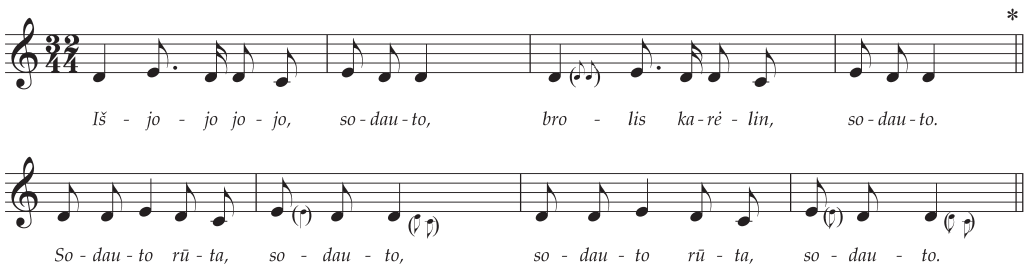

Visų tų pačių sutartinių variantus 1972 m. ekspedicijoje Lietuvos muzikos ir teatro akademijos studentėms pagiedojo kita Kupiškio sutartinių giedotojų grupė – trijų kartų tos pačiõs šeimos atstovės Emilija Jonušienė-Stančikaitė, 82 m., Slavinčiškio k., jos duktė Aldona Zinkevičienė, 53 m., ir anūkė Marytė Zinkevičiūtė, 14 m., visos gyveno Kupiškyje[10]. Šios sutartinės publikuotos rinkinyje „Aukštaičių melodijos“[11] (Nr. 6, 9, 10, 24), taip pat sutartinių pradžiamokslyje „Kadu buva, kadujo“[12] (Nr. 12–15). Galima spėti, kad pirminis minėtų 4 sutartinių „šaltinis“ buvo vyriausioji giedotoja E. Jonušienė, gimusi apie 1890 m. (mat puponiškės giedotojos, kilusios iš skirtingų kaimų, tas sutartines ėmė giedoti vėliau, jau susibūrusios į ansamblį, pamokytos vadovės[13]), pavyzdžiui, „Išjoja joja, sodauto“ (5 pvz.; AM 24).

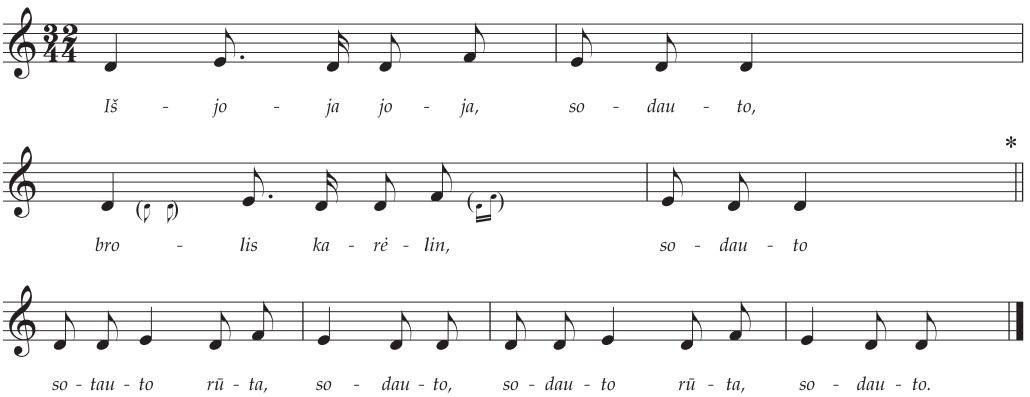

[9] Beje, Puponių sutartinių giedotojos yra patekusios ir į trumpametražį filmą apie sutartines, sukurtą UNESCO komisijos užsakymu (autorė Daiva Vyčinienė, režisierius Juozas Javaitis). Taigi kupiškėnų sutartinės jau žinomos ne tik savame krašte, bet ir plačiajame pasaulyje. Žr. https://www.youtube.com/watch?v=Wij_cgVGOxw.

[10] Užrašė V. Juodvalkytė ir J. Kšečkauskaitė 1972 m. Mel. iš mg. j. MFA KF 5983(7) iššifr. L. Burkšaitienė, t. – D. Krištopaitė. Sp. AM 6, 9, 10, 24.

[11] *Aukštaičių melodijos*, sud. ir par. L. Burkšaitienė, D. Krištopaitė, Vilnius, Vaga, 1990.

[12] Račiūnaitė-Vyčinienė D. *Kadu buvo, kadujo*, Sutartinių pradžiamokslis su CD, Vilnius, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2012.

[13] Be to, ir pačios dainininkės pokalbyje su straipsnio autore (1999 m.) papasakojo, kad kai jų mamos giedodavusios sutartines, joms buvę negražu, todėl jos iš mamų neišmokusios.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

1. *Išjoja joja, sodauto,*
   Brolis karėlin, sodauto.
   Sodauto rūta, sodauto,
   Sodauto rūta, sodauto.

2. *Palieka lieka, sodauto,*
   Sesiułį verkiančių, sodauto,
   Sodauto rūta, sodauto,
   Sodauto rūta, sodauto.

3. *– Neverk, sesiuta, sodauto,*
   Balta lelijėla, sodauto,
   Sodauto rūta, sodauto,
   Sodauto rūta, sodauto.

4. *Aš tau parnešiu, sodauto,*
   Brungių dovanėlių, sodauto,
   Sodauto rūta, sodauto,
   Sodauto rūta, sodauto.

5. *Aukso žėdėlį, sodauto,*
   Šviesius galionėlius, sodauto,
   Sodauto rūta, sodauto,
   Sodauto rūta, sodauto.

Tarp visų dainuojamosios tautosakos kūrinių išryškėja kai kurios Kupiškio krašte itin mėgtos įvairių žanrų dainos. „Klasikinį“ kupiškėnų repertuarą, užrašytą XX a. gausiais variantais, sudaro šios dainos: „Aik, sesute, darželin“; „Alutį gėriau, gražiai dainavau“; „Anoj pusėj Dunojėlio“; „Apvynėli, ko dūmojai“ arba „Kų dūmojai, apvynėli“; „Ar negaili tau, sesiula, rūtelių“; „Aš atsisėdau ant akmenėlia“; „Aš dalgełį paspustysiu“; „Aš užaugau raškažėly“; „Augo augo apvynėlis“; „Aušt aušrala, tek saulala“; „Čiulbute lakštute“; „Dainovo, dainovo, dainovo, Kupiškio berniokai dainovo“; „Galu lauko, galu lauko“; „Oi gėriau gėriau, gerdamas dūmojau“ arba „Oi jojau jojau, jodamas dūmojau“; „Gieda gaideliai, ryliuoja“; „Kai aš gavau bernelį“; „Kas tau kaltas, panala jaunoji“ arba „Šėmi jaučiai pajungti maurojo“, „Šėmi jaučiai prie kiemo maurojo“; „Ko atjojai, bernužėli“; „Ko liūdi, sesiula, ko neverki“; „Kurteliai sulojo, piršleliai atjojo“; „Labas rytas, uošvela, judabro (idabro)“; „Mėlynasai karvełėli“; „Mūsų sodas tai nedykas“; „O aš, viena dukrele“ arba „Ašei viena dukrela“; „O kur tujai buvai, pijokėli mono“; „Oi bodžias bodžias mani motuta“; „Oi dū dū dū dū, šiaudai be grūdų“; „Oi siunta siunta mani motuta“; „Oi tu tu tu, strazdėli“; „Oi, jūs, susiedai“; „Oi, rūta rūta, rūtala žalioji“; „Oi, smūtnas smūtnas šis vakarėlis“; „Padainuosma čia sustojį“; „Piršlys melagis gyria bernelį“; „Prasvydo prasvydo“; „Pučia vėjėlis, laužia šakėlas“; „Skyniau skyniau skynimėlį“; „Sutamo tamo tumsi naktela“; „Sveiki gyvi, svotai mūsų“; „Uliokim, broliukai, kolei Lietuvėłėj“; „Užaugina mani motinala“; „Vaikščiojau vaikščiojau“; „Valioj pievų pievytałį“; „Žirgeliai sukinkyti“; „Žaliam bėrži geguta kukovo“ arba „Aukštan bėrži geguta kukova“ (6 pvz.; pad. V. Elskienė 2012 m.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.), „Gegutyta sodėly kukava“, „Gegutala sodėly kukavo“ ir kt.

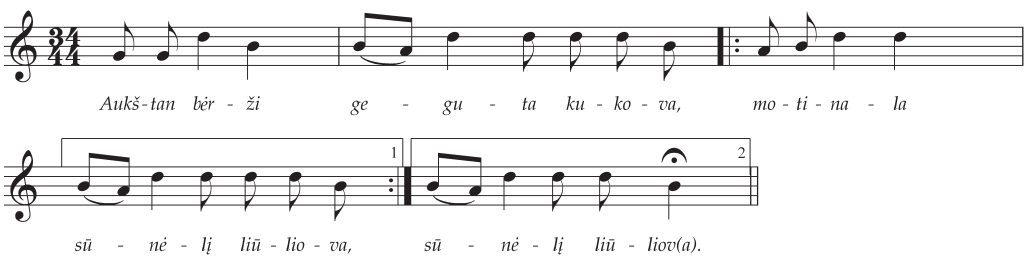

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Aukštan bėrži
Geguta kukova,
Motinālā
Sūnėlį liūliova. (2 × 2)

Čiūčia liūlia
Mažą sūnaitėlį
Paguldytą
Baltam patalaly. (2 × 2)

Kai užaugsi,
Mielas sūnaitėli,
Būsi tikras
Lietuvos žalnierėlis. (2 × 2)

Užaugina
Mani motinālā,
Užnešioja
Un baltų runkėlių. (2 × 2)

Užsodina
Un baro žirgėlio,
Liepa joti
Tiesiuoju kelaliu. (2 × 2)

Kai aš jojau
Par žolių girałį
Ir prijojau
Putina krūmėlį. (2 × 2)

Nusilaužiau
Putina šakėłį
Ir sudrožiau
Žirgui per galvałį. (2 × 2)

Ne tiek krito
Putino uogėlių,
Kiek nukrito
Gailių ašarėlių. (2 × 2)

Kai kurių šių dainų variantai žinomi visoje Lietuvoje, kai kurios dainos – tik nedideliame Aukštaitijos plote. Pvz., „Pūta vėjėlis, laužė šakėlas“ (LLDK V 1459) žinoma nedidelėje teritorijoje apie Biržus ir Kupiškį (užrašyta per 10 variantų; 7 pvz.; LLM AD 58); „Sveiki gyvi, svotėliai“ (LLDK V 956) – Šiaurės rytų Aukštaitijoje (apie Rokiškį, Kupiškį, Zarasus) ir pan. Kai kurios dainų versijos žinomos tik Kupiškio apylinkėse, pvz., „Ėjau per girelį“ (pad. S. Glemžaitė ir M. Glemžaitė; AM 362) užrašytas tik šis vienas dainos variantas. Pagrindinis teksto motyvas – ėjimas į kapines guostis motinai. Jis artimas motulės ir kitų artimųjų budinimo motyvui kai kuriose šios grupės dainose (LLDK Š 821, 822).

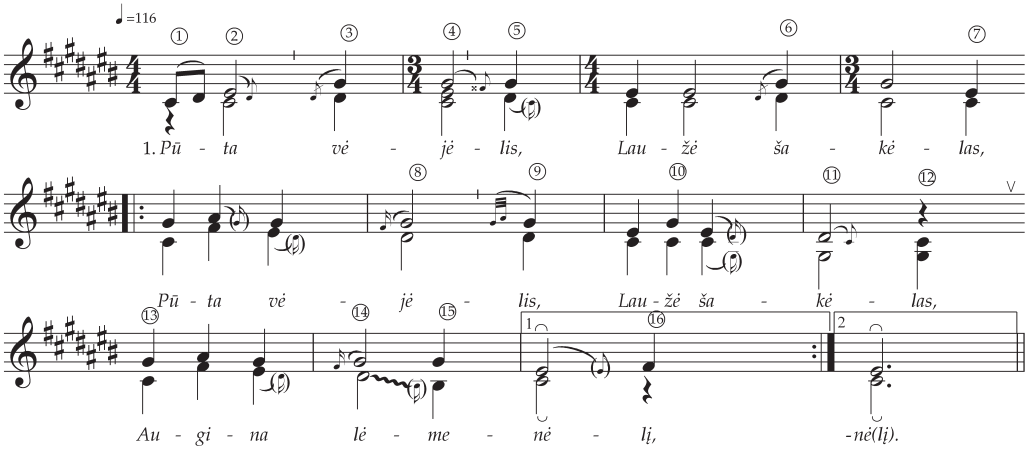

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Pastebėtina, kad ypač gausiai Kupiškio krašte užrašyta vaišių ir vestuvinių dainų. Gali būti, kad šioms dainoms išlikti padėjo čia daugelį metų puoselėtos „Senovės kupiškėnų vestuvės“.

Greta „klasikinių“ aukštaitiškų daugiabalsių dainų užrašyta ir daug senųjų (neretai vienbalsių) dainuojamosios tautosakos pavyzdžių – ganymo šūksnių, piemenų, vaikų dainų, žaidinimų ir kt. Beveik visų senųjų Kupiškio dainininkų repertuare buvo šios dainos: „Kur lio lio“; „Šiū namo, galvijėliai“; „Atbėgs atbėgs pelā iš miška“; „Kačerga korkia“ (pastaroji pasižymi labai ilgomis įvairių dainų tekstų kontaminacijomis); „Katriute Mariute“; „Malu malu viena“; „Slūžijau slūžijau pas ponų“; „Šarkėla varnėla“; „Šliaužinėja laputala“ arba „Čiužinėja laputala“ (8 pvz.; LLM AD 80); „Virė virė košį“, „Starkau Jonai, ko ga ga“ ir kt. Pastarąsias tris 2012 m. padainavo V. Elskienė, tiesa, nelaikydama jų didele vertybe: „*Kokios čia dainos*...“

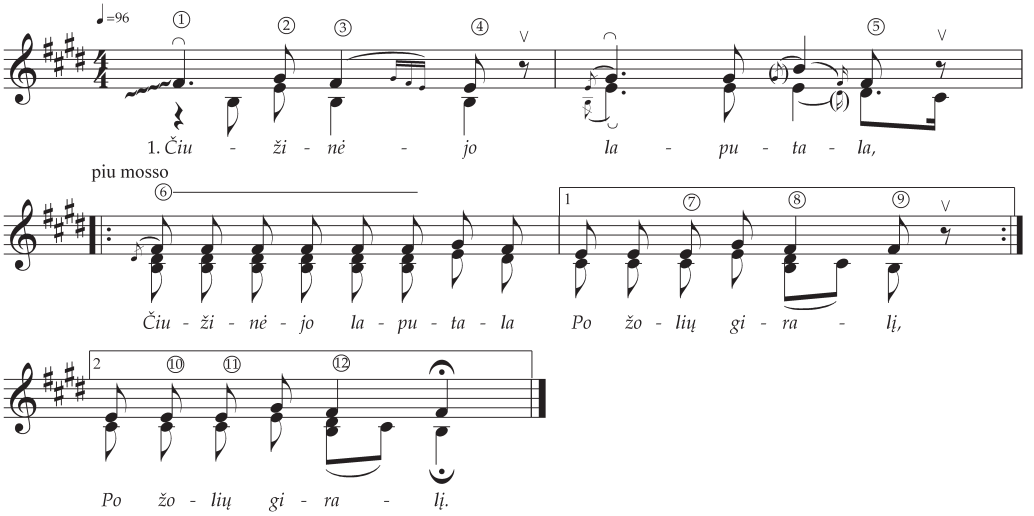

Reikšmingą vietą vietinių dainininkų repertuare užima šventos giesmės. Kaip jau minėta, daugelis dainininkų buvo kartu ir ilgamečiai Kupiškio bažnyčios giesmininkai. Daugelis jų geru žodžiu minėjo buvusį švietėją kunigą K. Kuzminą, jaunesnės kartos giedotojai – vargonininką Gimžauską (jo rūpesčiu buvo perrašyti ir padauginti senųjų „kantičkų“ tekstai – taip jie plito po Kupiškio ir Skapiškio parapijas). Vis dėlto senųjų tradicinių giesmių užrašyta palyginti nedaug (tai susiję su sovietmečio draudimu užrašyti šiuos kūrinius). Neatsitiktinai per 2012 m. ekspediciją giesmėms buvo skirtas ypatingas dėmesys – užrašyta keletas pavieniui ir grupėmis giedojusių giesmininkų: Petras Stanionis, Bronislava Indriulienė, Vanda Juknevičienė ir Vilhelmina Elskienė. Giesmininkai ne tik pagiedojo daug senų ir naujesnių giesmių, bet ir patikslino daugelio jų giedojimo aplinkybes. Iš jų komentarų galima susidaryti vaizdą apie giedojimo tradicijų Kupiškio krašte kaitą. Pavyzdžiui, pagiedojusi giesmę „Marija Magdalena“ B. Indriulienė paaiškino: „*Namuose prie numirusio giedodavo; anksčiau tai mat ilgiau giedodavom – ilgai laikydavo, tai ilgiau ir giedodavom*.“ Ypač plačiai apie giedojimą prie mirusiojo pasakojo

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

V. Elskienė. Anot jos, pirmą ir antrą dieną gieda laidotuvių giesmes: *„Sielai vis neaišku būna, kadu reiks palikti kūną“*; *„Mās čia giedam su vyrais: I eilutę gieda vyrai, o mes atatariam, arba 2 sopranai, 2 altai“*; *„Oi siela nemari“ irgi giedodavom keturiuos: vyrai (tenoras ir bosas) ir moterys (sopranas ir altas).“*

Užrašytojos[14]: *O kiek turėdavo būti vyrų grupėje ir moterų grupėje?*

V. E.: *Keturi daugiausia gi, būdavo, veža kaimuos, toli gi, sugaišti tris dienas: du vakaru i tadu do palydėt paskutinį dienų, do bažnyčioj sugiedam (kai kadu vargonikas priimdava) prie tų jau gedulingų mišių... Ant viškų“.*

Užr.: *Kaip atsilygindavo tiems giedoriams – dabar ir senais laikais?*

V. E.: *Senais laikas tai niekas neimdava. Mamyta va aidava giedot ir savam kaimi, ir kituos kaimuos. Su tokiu Minkievičiu giedodava, su Praniuku...*

Užr.: *Be atlygio?*

V. E.: *Be atlygia. Už dyką eidavom giedot. Saniau gi, būdava, pavaišina, vakarienį duoda ar prieina pietūs, tai pietus duoda... Jei ne tam kambary, tai kitam kambariuki pataiso stolų.*

Užr.: *O nuo kada pradėjo pinigus duot?*

V. E.: *Kai pastota šitų laidojimo biurų. Dabar kelintais metais, aš ir neatsimenu (gal’ kokie 5–7 metai).*

Užr.: *Kada paskutinį kartą giedojot iš „kantičkų“?*

V. E.: *Dar prieš 12 m. giedojom iš tų storų* [„kantičkų“, – D. R.-V.], *paskui Skopiškia klebonas paėmė, atspausdina... Dabar sugramatinta, jau švelniau, sulietuvinta... Aš turėjau mamytās kantičkų, atidavėm Maželiui.*

Užr.: *Ar vaikus leisdavo į pagrabą?*

V. E.: *Mum tai laisdava tėvai, mes aidavam... Susādam ti kur, un pečinyka... Dabar tai vaikai ir nenori, ir neina.*

Užr.: *O kas kviesdavo į šermenis?*

V. E.: *Kų paprašydava... Tos šeimos žmogus, iš giminių papraša... Kas žina, ir taip jau ataina. Un pietų tai ne visi aidava. Prašydava visus, ale ne visi aidava... Giedodavom lig 10, lig 11, kartais lig 12 valandos – ataina daugiau žmonių apsiliuobį.*

Vertingos B. Indriulienės pastabos apie „kalnus“ (užrašytojos šio termino Aukštaitijoje iki šiol nebuvo aptikusios): *„Prieš Velykas mum būdava „kalnai“. Kai būdavo rekolekcijas, tai susirenka anksčiau jau žmonės, tai mes suveinam anksčiau ir giedam, giedodavom čia apačioj. Žemaitijoj tai „kalnus“ gieda prie nabašnika...“*

Ypač daug pasakota apie „mojavų“ (gegužinių pamaldų) tradicijas. Matyt, tai buvusi viena ryškiausių liaudiško pamaldumo apraiškų, įsirėžusių pateikėjų atmintin dar nuo vaikystės: *„Oi, kaip majovas giedodavom. Mūsų būdavo 2 galai – namas didelis. Tai stoncijoj pataisom altorių (pakabinam paveikslų). Jau gėlių atsirosdavo, tai narcizų pamerkiam, jei nebūdavo gėlių, tai kokias eglytes, tujas... Prieidava labai jaunima, tevėlis armoniką turėjo. Sueidavo ir kaimynai. Tevėlis pagrodava, mes ti šokt išmokom, tokie paaugliai, vaikai. Polkų, valsų tevėlis pamokindava ir mama pamokindava – prieidava vaikų tokių 11–12 metų...“* (V. Elskienė); *„Mojavos – litanijų atskaita, o tadu jau „Sveika, Marija“... Iš visų aplinkinių kaimų susirinkdavo pas mum per mojavą. Armonika būdava... Šokiai: valsas, polka, fokstrotas, cvingas... Kadriliaus jau neteka matyt“* (B. Indriulienė).

[14] Daiva Vyčinienė, Vilija Dačinskienė ir Varsa Zakarienė.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Naujausi kupiškėnų giesmių užrašai rodo, kad tiek pačios giesmės (jų tekstai ir melodika, teksto ir melodijos ryšys), tiek giedojimo tradicija (giedojimo būdai, pritarimo ypatumai, atlikimo aplinkybės ir pan.) reikalauja atskiro, atidaus šių dienų tyrinėtojų žvilgsnio.

Vokalinės muzikos stiliai

Kupiškėnų dainuojamoji tradicija atspindi įvairius muzikos stilius: monofoniją (ankstyvąją ir vėlyvąją), homofoniją ir polifoniją (sutartines). Sutartines jau glaustai aptarėme kaip išskirtinį vokalinį žanrą, tad prie jų čia nebegrįšime. Kupiškio krašto **vienbalsiškumas** yra dvejopas: 1) senõs muzikinės sandaros dainų klodas (piemenų folkloras: raliavimai, ridavimai, verkavimai, vaikų dainos, žaidimai, lopšinės, raudos, paukščių pamėgdžiojimai ir kt.), 2) vėlesnės vienbalsės dainos. Ankstyvojo klodo muzikinį folklorą sąlygiškai galima suskirstyti į dvi grupes: 1) šūksninių intonacijų kūriniai, 2) rečitatyvinės melodijos. Pirmąją grupę sudaro praktinės paskirties kūrinėliai, dainuoti ganant (išgenant ir pargenant bandą, sušaukiant gyvulius, juos raminant ir pan.), taip pat kai kurie paukščių pamėgdžiojimai, iš dalies – vaikų žaidimai. Šie kūriniai pasižymi neryškiais atramos tonais, kartais pasitaiko trimitinių (terckvintinių), mažosios arba didžiosios tercijos intonacijų, tačiau dažniausiai intonuojama vienu ar keliais nenusistovėjusio aukščio garsais, pvz., „Žolia varvolia, kiaułės namole, zo kurr...“ [MFA KTR 297(116)]; „Bizz gil'l' gil'l' gil'l' gil'l', zakatai zakatai...“ [MFA KTR 297(107)] ir kt. Šių kūrinių forma įvairi. Kai kurie šūksniai yra stichiški, jų ritmas nereguliarus, priklauso nuo skiemenų skaičiaus. Pasitaiko ir susiformavusių, pastovių ritmo motyvų. Kūriniuose, skirtuose gyvuliams raminti, pastebima dainiškumo elementų (čia reikėtų patikslinti, kad patys dainininkai visų šių ankstyvų kūrinėlių nelaiko ir nevadina dainomis). Juose jau formuojasi poetinės ir muzikinės eilutės, kurios neretai susijungia į tiradas. Melodijose vyrauja mažosios tercijos su žemu pereinamuoju II laipsniu arba didžiosios tercijos, užpildytos pereinamuoju garsu, intonacijos (9 pvz.; AM 39).

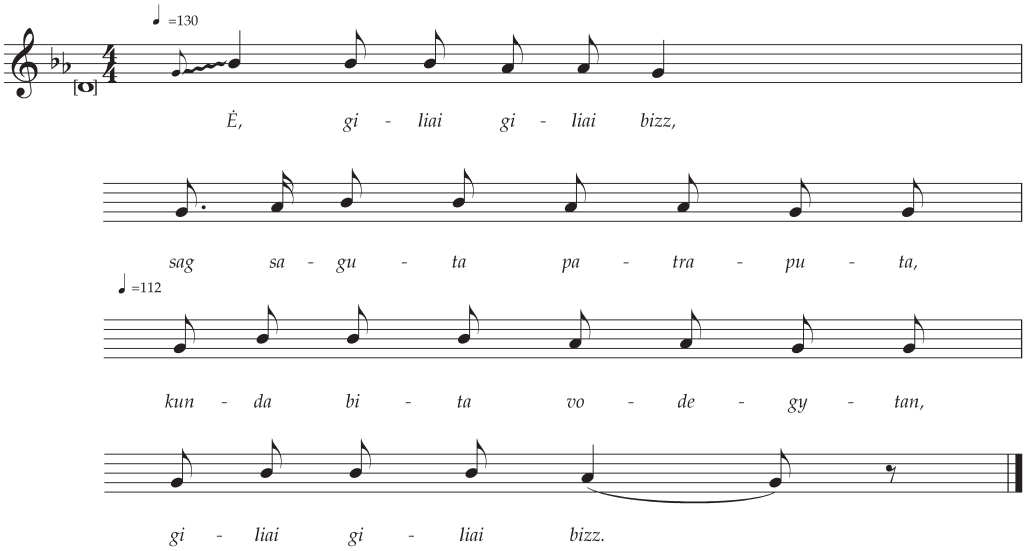

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Tarp ganymo repertuaro išsiskiria *raliavimai*, turintys pastovius priedainius *ralio*, *baubaralio* ir pan. eilutės pradžioje arba gale. Jie pagrįsti jambine ritmo formule, kuri intonuojama mažosios arba didžiosios tercijos atramos tonais, kartais – terckvintine intonacija, pabrėžiant kvintą („Ada, mano karvela, raliõ ralio“ [MFA KTR 297(31)]). Raliavimai turėjo maginę funkciją, buvo skirti pavasarį apraliuoti gyvulius (ypač jaučius, pvz., per Sekmines), užtikrint sėkmingą ganiavą visą vasarą. Raliavimams artimi kiti piemenų kūrinėliai, neturintys priedainių. Tai – verkavimai (kreipiniai į lietų, saulę, pvz., „Lyk, lietuti“, „Išeik, sauluta“ ir kt.) ir būrimai, kurie pasižymi rečitatyvinėmis melodijomis, terctonine derme (neretai su svyruojančiu II laipsniu). Ryšį su seniausiais liaudies kūrybos klodais rodo ir kiti piemenų kūrinėliai. Kai kurie jų (pvz., „Kurr, lio lio lio“), dainuoti genant namo, išsiskiria archajiška klausimų ir atsakymų forma, primena kalendorines žiemos ciklo dainas ir žaidimus. Ankstyvojo klodo piemenų kūriniuose susiformuoja pagrindiniai melodikos elementai, kurie kartojasi kitų žanrų ir vėlesnių laikų kupiškėnų melodikoje. Vyraujančios intonacijos yra didžioji arba mažoji tercija (dažnai su II pereinamuoju laipsniu), taip pat dažni trichordai, trimitinės (terckvintinės) intonacijos. Minėtomis intonacijomis pagrįsta ir dauguma vaikų dainų, ypač formulinės ir kumuliatyvinės sandaros: „Slūžijau slūžijau pas poną“, „Atbėgs atbėgs pelė iš miška“ ir kt. Jos sudaro ir suaugusiųjų dainų, dainuotų vaikams juos migdant, žaidinant, derminį pagrindą („Katu katu katučiu“, „Virė virė košį“, „Kuc kuc turgėlin“ ir kt.). Daugelio šių dainų ritmas labiau organizuotas, akcentinis, susijęs su tam tikru judesiu (supimo, žaidimo ir kt.). Dalis šių kūrinėlių ne dainuojami, bet rečituojami, pabrėžiant ne tiek melodinį, kiek ritminį pradą. Antai prodainiu, rečituodama, o ne dainuodama V. Elskienė atliko ir „Garny garny, ga ga ga“ („*Starkui taip sakydavom*“)[15]:

Garny garny, ga ga ga,
Tavo pati rogana,
Mon pyrogo nekėpā,
Kad ir kėpa – nėdavā,
Šiaudų kūlin susuke,
Po vartėliais pakiše.
Tie vartėliai gyrkšt gyrkšt,
Starkaus pati pyrst pyrst!

Ryškiu akcentiniu ritmu pasižymi ir kitos Kupiškio krašte itin populiarios vaikų dainos: „Tindi rindi riuška“, „Tiur liur dūdala“, „Kačerga korkia“, „Šarkėla varnėla“, „Šliaužinėja laputala“ ir kt. Nors kai kurių vaikų dainelių melodika jau yra paveikta homofoninio stiliaus, vaikų dainos drauge su piemenų folkloru sudaro gana vieningą ankstyvąjį kupiškėnų monofoninio stiliaus klodą.

Palyginti nedidelę visų Kupiškio krašte užrašytų dainų dalį sudaro vėlesnės vienbalsės melodijos. Tai ne apeiginės, bet lyrinės dainos, pasižyminčios gana dideliu melodijos diapazonu, dažnai pabrėžta arba apdainuota kvinta. Tokios melodijos, būdamos iš dalies bendra Šiaurės rytų Aukštaitijos vienbalsių melodijų dalis, atspindi tam tikrą istorinį laikotarpį –

[15] Užrašė D. Vyčinienė, V. Dačinskienė ir V. Zakarienė 2012 m., LMTA MFA.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

kūrybos tarpsnį, gyvavusį iki daugiabalsio dainavimo tradicijos įsigalėjimo. Šias vienbalsės faktūros melodijas, gyvavusias, matyt, neilgai (galbūt XVIII a. pab.–XIX a.), pamažu pakeitė (pvz., „Sėjau pasėjau vienų rūtalį“, pad. A. Žiūkienė-Katelytė [MFA KTR 188(89)]) arba išstūmė XX a. viduryje įsigalėjęs homofoninis daugiabalsiškumas. Vėlesnių vienbalsių dainų XX a. antrosios pusės folkloro ekspedicijose užrašyta nedaug ir daugiausia iš garbaus amžiaus dainininkų. Pavyzdžiui, „Pas matutį valužėj augau“ pad. Elzė Greičiūnienė-Vaitiekūnaitė, gim. 1886 m. Pajuodupės k.; „Kragdždūnala lakūnala“, „Čilbuta lakštuta“ (10 pvz.; AM 286) pad. Jurgis Bukėnas, gim. 1890 m. Bukinių k.; „Alaus alaus, duos Dievas gardaus“ (minorinio atspalvio) pad. Adomas Sadula, gim. 1907 m. Suvainių k.; „Trijų seselių vienam broleliui“ pad. Bronė Muraškienė-Kugenytė, gim. 1922 m. Dvaramiškio k.; „Jojau per girią, per pušynėlį“, „Aš važiavau lauku“; „Retoj vietoj dobilas augo“, „Ant kalno malūnėlis“ pad. S. Glemžaitė, repertuarą paveldėjusi iš mamos.

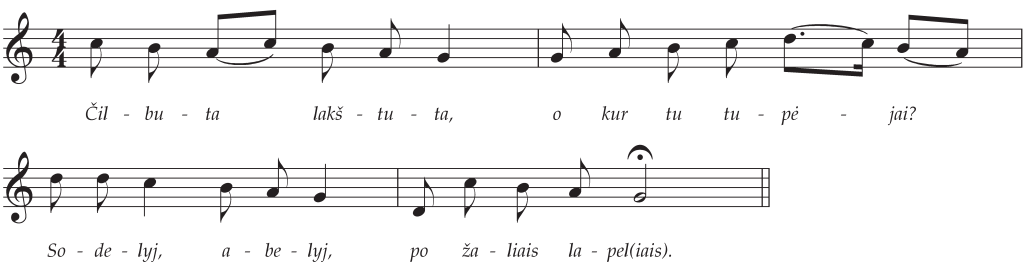

Tiesa, nemažai vienbalsių melodijų randame tarp archyvinių garso įrašų – dainų, įdainuotų į fonografo plokšteles 1935–1937 m.: „Kožnas vienas jaunikoitis“ (LTR pl. 383(3), pad. O. Mažeikienė; „Jojau per girą, per pušynėlį“ (LTR pl. 533(5), „Ganė mergelė jautelius“[16] (LTR pl. 533(4), pad. S. Glemžaitė, ir kt. Atkreiptinas dėmesys į faktą, kad kelias vienbalses dainas padainavo duetas – A. Žiūkienė ir B. Deščerienė: „Anksti rytėlio prieš zarių“ (LTR pl. 104(2), „Gale svirno liepužėlė“ (11 pvz.; LTR pl 99(4), iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.), „Po kalnelį vaikščiodama, žemuogėles runkiodama“ (LTR pl. 100(2) ir kt. Šias dainas jos dainavo unisonu, taip patvirtindamos vienbalsę jų melodijų prigimtį (daugiabalsės faktūros melodijas jiedvi dainuoja labai gražiai sutardamos: viena veda, kita pritaria).
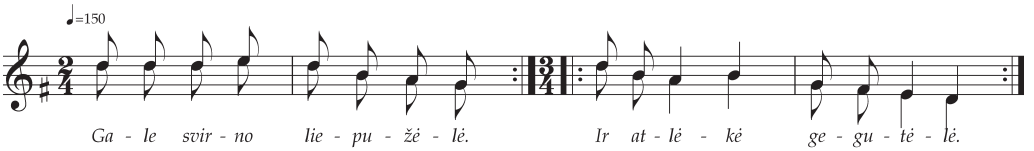
Gale svirno liepužėlė. (2)
Ir atlėkė gegutėlė. (2)

Ir atlėkė gegutėlė, (2)
Užkukavo į medelį. (2)

[16] Ši melodija laikytina „tarpine“ tarp vienbalsiškumo ir daugiabalsiškumo.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

– Kelkis kelkis, martužėle,
Jau anyta atsikėlė. (2)

Jau anyta atsikėlė, (2)
Į skryneles pažiūrėjo. (2)

Beje, kelias vėlesnes vienbalsės faktūros melodijas pavyko užrašyti ir XXI a. pradžioje. Jas padainavo V. Elskienė. Viena jų – „Oi, berneli, mylėk mani“ – „tarpinė“ tarp vienbalsiškumo ir daugiabalsiškumo, plataus diapazono, išplėtota. V. Elskienės liudijimu, tai *„labai sena daina, padainavo mano mamos mama, mano bobutā*“. Tai rodytų, kad tokios „naujoviškos“, etnomuzikologų akimis, melodijos galbūt gyvavo jau XIX a. antrojoje pusėje.

Pastaruoju metu Kupiškio krašto dainavimo tradicijoje vyrauja homofoninis daugiabalsiškumas. Kupiškėnų daugiabalsio dainavimo tradicija, palyginti su kitais Lietuvos kraštais, užfiksuota gausiais pavyzdžiais (pradedant 1935 m. garso įrašais). Būdingiausias dvibalsis dainavimas, vienam balsų vedant, kitiems jį palydint („tūravojant“) tercijos, kvintos, rečiau – kvartos intervalais. Nemažai tokių dainų įrašyta 1935 m. vieno puikiai susidainavusių prieškario duetų – A. Žiūkienė-Katelytė, gim. 1888 m. Palėvenėlės k., ir B. Deščerienė-Saluškaitė, gim. Suvainių k. Tai – „Apynėli žaliasai, spurgunėli gražiasai“ (LTR pl. 99(3), „Bėdavoja tatušėlis daug sūnėlių turėdamas“ (LTR pl. 100(3); „Gegutāla sodėly kukavo“ (LTR pl. 534(5), „Jau saulala teka, gaili rasa krinta“ (pl. 105(3), „Jon kolno rugeliai, pakalnaj kvieteliai“ (LTR pl. 383(5), „Oi dariau dariau lysveles‘ (12 pvz.; LTR pl. 103(1), iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.), „Oi rūta rūta, rūtala žalioji“ (LTR pl. 98(1), „Pūte pūte šiurkštus vėjėlis“ (LTR pl. 95(2) ir kt.

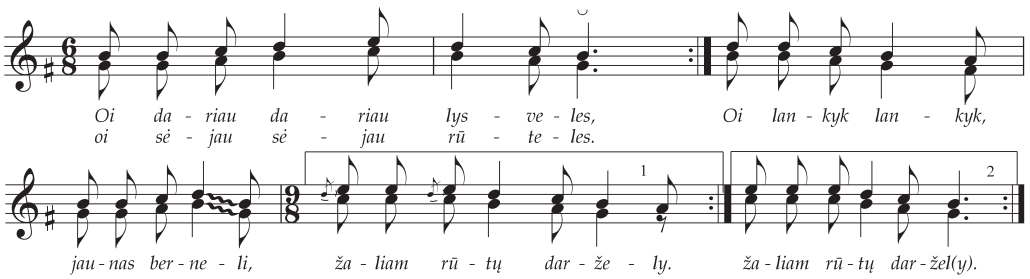

Beje, vienoje dainų – „Aš augau pas tėvelį“ (13 pvz.; LTR pl. 104(1), iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.) – pritariama ne tik tercijomis, kvartomis ir kvintomis, bet ir sekstomis (pirmojoje melodijos dalyje). Pritarimas sekstomis, be abejonės, yra vėlesnis reiškinys, matyt, atėjęs iš chorinės kultūros, nuo seno puoselėtos Kupiškyje.
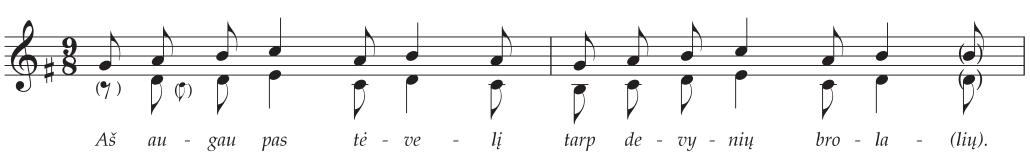
© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.
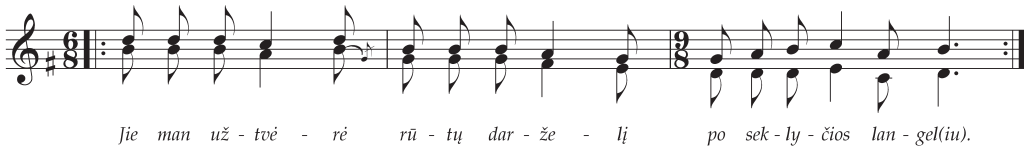
Esama ir dar kitokių dvibalsio dainavimo (t. y. dviejų skirtingų balso partijų – vedamojo balso ir pritarimo) pavyzdžių. Retais atvejais (kai dainininkų balsai yra skirtingo aukščio ir tembro) du pritariantys balsai dainuoja ne unisonu, bet vienas nuo kito nutolę oktavos intervalu (t. y. skirtingose oktavose). Taip keletą dainų trise yra įdainavusios O. Mažeikienė (veda), O. Juodakienė (pritaria tercijos, kvartos ir kvintos intervalais) ir D. Šlapelienė (pritaria oktava žemiau nei O. Juodakienė, t. y. decimos, undecimos ir duodecimos intervalais): „Anos šales svočia“ (LTR pl. 389(3), „Oi, smūtnas smūtnas, smūtnas vakarėlis“ (14 pvz.; LTR pl. 389(2), iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.), „Ko liūdi, sesiula, ko neverki“ (LTR pl. 389(4) ir kt.

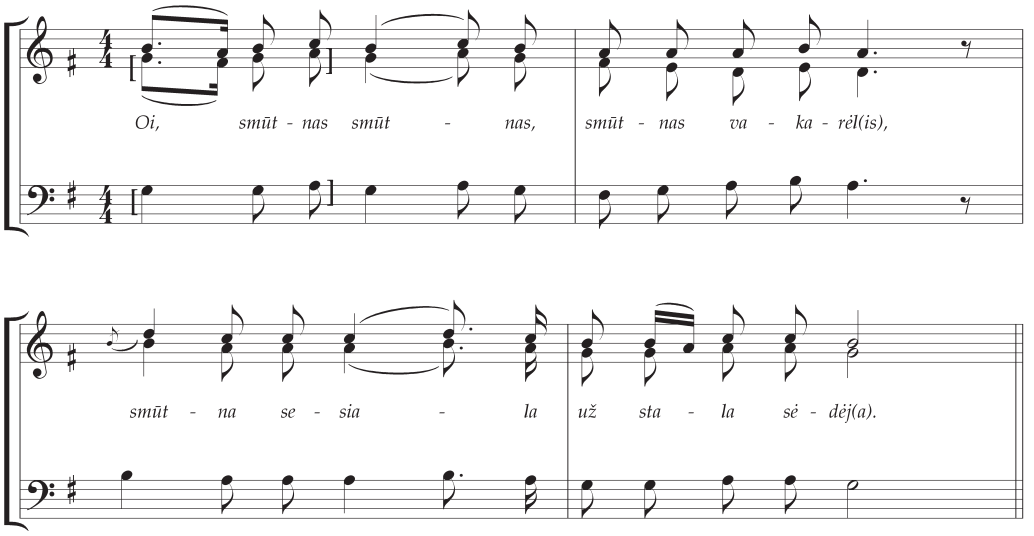

Kupiškyje buvo žinomas ir tribalsis dainavimas, žemiausiam balsui bosuojant. Paprastai bosuojama vienu arba dviem garsais (I ir V laipsniais), pvz., „Kikili kikili“ (pad. Migonių k. dainininkai); „Užaugino mani motinala“ (pad. S., E. ir M. Glemžaitės 1937 m.); „Girtas guli bernelis“ (pad. O. Kairytė, O. Jurkštaitė, V. Daminauskienė ir V. Daminauskaitė, įrašyta 1939 m.) ir kt. Dainuojant trimis balsais, kartais susidaro savotiškos akordų grandys, pavyzdžiui, „Aušt aušrela, tek saulala“ (LTR pl. 390(1), pad. O. Mažeikienė, O. Juodakienė ir D. Šlapelienė (15 pvz.; ADSIM 50). Vis dėlto tribalsio dainavimo pavyzdžių užrašyta kur kas mažiau nei dvibalsių.
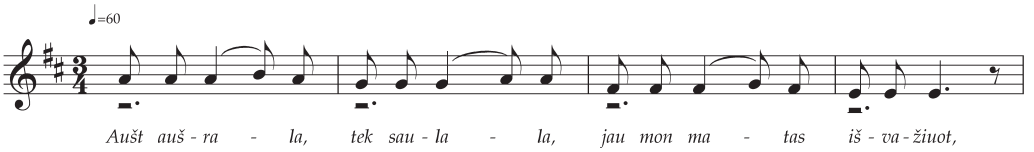
© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

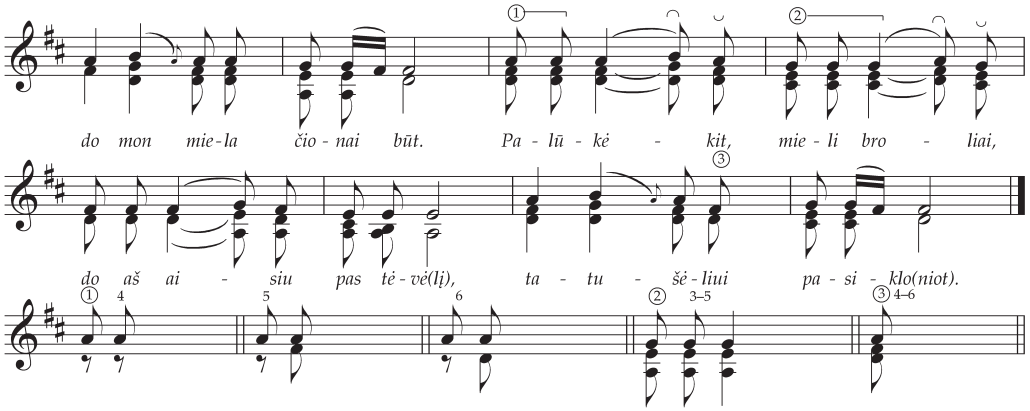

Vyraujanti kupiškėnų dainų dermė – mažorinė kvinttoninė. Melodijų pusinėse ir baigiamosiose kadencijose kvinta ypač dažnai pabrėžiama, neretai ją gerokai patęsiant. Pasitaiko ir senesnių dermių melodijų – dermių be IV laipsnio arba pagrįstų tik trimis laipsniais – I-V-II, pvz., „Anos šalės svotėlij“ (AM 312), ir kt. Kupiškėnų itin mėgstama pradinė intonacija yra I-(II)-III-II-(I)-V laipsnių – ja pradedamos dainos „Man dalgelė kieto plieno“ (AM 107), „Vysta žalia rūta“ (AM 205), „Oi žinau žinau“ (AM 433); „Nebėra sasytas“ (AM 227); „Atvažiuoja Rygos kupčiai“ (AM 244) ir kt. Kartais paruošiamojo II laipsnio atsisakoma, pasitenkinant I-III-V laipsnių seka, pvz., „Pūta vėjėlis, laužė šakėlas“. Neretai šokama tiesiog iš I į V dermės laipsnį – pabrėžtą kvintą, pvz., „Kai aš jaunas vaiskan jojau“ (AM 460), „Skyniau skyniau skynimėlį“ (AM 233), „Aukštam bėrži geguta kukova“ (žr. 6 pvz.) ir kt.

Pasitaiko ir itin savitų, atrodytų, nebūdingų Kupiškio kraštui, siauro diapazono melodijų, kurių melodikos pagrindas – II dermės laipsnis (jos pradedamos ir baigiamos II laipsniu). Tokios yra vestuvinės dainos „Šašurėlis, sānas tėvėlis“ (LTR pl. 390(2) ir „Oi, bodžias bodžias“ (LTR pl. 389(6), dvelkiančios apeigiškumu (16 pvz.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.):
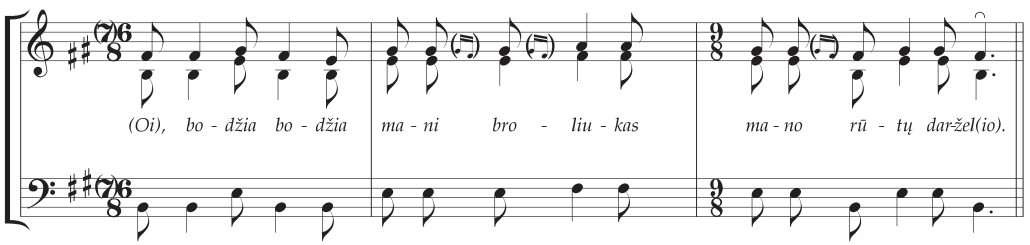
Dainavimas kaip estetinė vertybė

Kupiškio krašte dainavimui nuo seno skirta svarbi vieta. Daugelį dainų dainininkai nusiklausydavo dar vaikystėje, ilgai prisimindavo, kas ir kaip jas dainavo. Antai O. Slavinskienė (Burokaitė) vaikystėje užgirdo dainuojant seseris Kriūkaites ir Karosaites, įsiminė jų dainavimą ir dainas, o ganydama dainavo su kerdžiuviene Anatolija (apie „Rylu rylu, piemenėliai“ – *„tas „rylu“ skardas toli toli eina*“). Konstancija Jugulienė (Dovydaitė; buvusi „Kupiškėnų vestuvių“ Jaunoji,

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

gim. 1899 m.) prisiminė, kaip dainuodavo „*du Nanių kiemai, Žasinai, Valečkos, o gal labiausiai mūsų, Jono Dovydo, kiemas*“. Kraštotyrininkė J. Žebrytė prisimena, kaip „*šeštadienį, sekmadienį pavakariais skambėdavo šviesi aukštaitiška daina. <...> „Pučia vėjas iš rytų“ skaidriu aukštu tenoru pradeda dėdė Vladas, „Pučia vėjas vakarų“ gluste lyg aksomas priglunda dėdės Broniaus baritonas, o tetulė Karolina taria sodriu altu. <...> Dainuoja jie iš lėto, neskubėdami, įsiklausydami į dainos melodiją, vilnijančią pritilusiais laukais*“ (Puponių kaimo dainos, p. 6).

Geri dainininkai bendruomenėje buvo ypač gerbiami: „*Geras dainininkas visada jaunimo suėjimuose būdavo laukiamas, tarytum išskirtas iš kitų. Kas gi pradės dainą ar ratuką, jeigu nebus kam vesti?*“ (Konstancija Jugulienė (Dovydaitė). Puponiškių dainas dažnai vesdavo Ona Baltušienė. Ji iš visų dainininkių išsiskyrė balso melodingumu, kiekvieną dainą mokėjo pagražinti „vingeliais“, melizmomis. Tie pagražinimai dažniausiai atsirasdavo nuo antro posmo, kai ji dainuodama užsimiršdavo tarsi paukštis giedodamas. Dainuodavo ji visada susikaupusi, viską aplinkui tarsi pamiršusi, bet atidžiai įsiklausydama į pritarimą. Kartais jai pritardavo duktė Genė Stankevičienė (1927–1995), turėjusi virpantį balsą, o tai kupiškėnai laikė gražia balso savybe (J. Žebrytė; [MFA KTR 295]).

Kupiškio krašte buvo ypač vertinami aukšti dainininkų balsai. Šiame krašte buvus puikių aukštabalsių dainininkų rodo kai kurie archyviniai 1935–1937 m. garso įrašai, pavyzdžiui, A. Žiūkienės, S. Glemžaitės ir kt. Krinta į akis tai, kad S. Glemžaitės kai kurias dainas įdainavusi ne tik aukštai, bet ir labai vingriai, pagražindama jų melodijas įvairiomis puošmenomis: „Šėmi jaučiai prė kiema mauroja“ (LTR pl. 534(2), „Skyniau skyniau skynimėlį“ (LTR pl. 534(3), „Unt ežerėlio rymojau“ (LTR pl. 532(9), „Oi tu motinyta, oi tu sengalvyta“ (LTR pl. 634(1) ir kt.

Pasakodama apie savo mamą, aukštą balsą kaip tam tikrą kokybės ženklą V. Elskienė pabrėžė: „*Mama buvo choristė (Uršulė Marcinkevičiūtė), dainavo Palavėnytės paropijas chore, buvo aukštas balsas (sopranas). Aidavo pagrabuos giedot, rožončiaus giedot... Mėgstamiausia jos daina būdavo „Sopa mon širdala“ – labai aukštai dainuodava*“ (ir pati V. Elskienė stengėsi šią dainą padainuoti labai aukštai). Dainininkė kaip labai gražų prisimena ir savo brolio dainavimą: „*Mano brolis vienas labai aukštai vesdavo*.“

Apie aukšto kupiškėnų dainavimo grožį išlikę ir daugiau įvairių žmonių prisiminimų. Antai Povilui Zulonui, „Kupiškėnų vestuvių“ režisieriui ir Piršliui, iš vaikystės įsiminė epizodas, kaip keliu važiavo ir dainavo Juozas Grigas ir Lionginas Jakštas: „*Tenoro balsas kaip vyturėlis – toks aukštas, ryškus ir aiškus, rodos, visa padangė virpa nuo kylančio į erdvę to nuostabaus balso. Jam pritaria sultingas, stiprus bosas*.“ Jo tėvas, klausydamas dueto dainavimo, gėrėjosi: „*Čia tai jau dainininkai!*“ Anot P. Zulono, „*Juozo tenoras – tikra gamtos dovana. Kuo aukštesnes ima gaidas, tuo jam, rodos, lengviau dainuoti. O jeigu troboj prie dainuojančio prisidės Liongino balsas, tai bematant užges lempa. Mes, jaunesnieji, sekiote sekiojome juos, kad galėtume išgirsti jų balsus dainoje, prie kurių šliejomės savais balsais*“ („Pasakoja kupiškėnai“, p. 277). P. Zulonui labiausia įsiminė du aukštabalsiai dainininkai – Emilija Zubavičiūtė ir Petras Bugailiškis. E. Zubavičiūtė, „*aukšta, liekna, graži juodbruvė mergina, <...> sėdi ant suolo ir kad užtrauks, atmetus kasas, tokiu gražiu, aukštu balsu: „Dar*

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

gaideliai negiedojo, kai rytelį kėlė, dar aušrelė nešvytavo, kai prie girnų stojau...“ Kai visos merginos pagriebdavo šią dainą, aš slėpdavausi už kertės ir šluostydavausi ašaras“; P. Bugailiškis „<...> *turėjo puikų tenorą. Pavasarį ar vasarą, rytą ar vakarą, jeigu išeisi į lauką, visada išgirsi Petro Bugailiškio švelniai traukiamą „Saulutė nusileido, mėnulis užtekėjo*“. <...> *Viso kaimo jaunimas myli ir gerbia dainininką Petrą Bugailiškį!*“ („Pasakoja kupiškėnai“, p. 274).

Įdomi ir vertinga pačių dainininkų vartota terminija skirtingoms dainoms apibūdinti. Taiklių terminų J. Žebrytė užrašė iš Puponių dainininkų: O. Baltušienė romansus vadino „*raitytinėmis*“ dainomis, sunkiomis dainuoti. Kai daina būdavo gražiai, skambiai sudainuota, sakydavo: „*Aina kėp nuo liepto*“; U. Baltušienė-Strolaitė dainininkėms nedarniai padainavus dainą sakydavo: „*Neina višta vagu, ir gana.*“ Jonas Starkus smagias dainas pulke dainuoti, akcentuotas kaip „Ant kalno mūrai“, vadino „*sukirstinomis*“ dainomis. V. Elskienė vyrų dainuotas dainas vadino „*laukinėmis*“: „*Vyrai tokias „laukinas“ pas mus dainuodava... „Tykus vakars be vėjo*“ – *mano brolis vienas labai aukštai vesdavo, o kiti tūravodavo...*“ (beje, šią dainą ji padainavo labai charakteringai, žemu balsu, kapodama, tarsi imituodama, kaip jos broliai dainuodavo – D. R.-V.). Paklausus, kodėl ji tokias dainas pavadino „laukinėmis“, dainininkė atsakė: „*Jie, matai, tokias labiau patįsiamas dainuodavo...*“

Kupiškėnai vertina ir sutarimą tarp atskirų balsų – tai labai svarbu dainuojant dviese, trise ar didesniu būriu. Sutarti tarpusavyje ypač svarbu susikūrusiai nekintančiai giedorių grupei, giedančiai „*pagrabuose*“ (prie mirusiojo). Antai apie kaimynes – Kupiškio bažnyčios „*koristes*“, su kuriomis tenka kartu giedoti, – V. Elskienė sakė: „*Ji nemoka, Vanda, altu, ir Vandos toks sopranas biškį spiegiantis, mūsų skirias balsų spalvos; kai Bronė – tai gražiau gieda. Mums su Brone gerai dainuojas, sutaria balsai, tokie palygūs balsai.*“ O kantičkinės giesmės „Dieve aukščiausias, Dieve mieliausias“ („*prie nabošniko vakare, o rytų giedodavom tokį Marijos rožančiukų*“) pagiedojimą palydi tokie V. Elskienės komentarai: „*Bet tai kaip gražiai, kai su vyrais! Kaip gražu, kai vyrai sutaria: tenoras veda, bosas turavoja, o mes dvi atitariam... Čia vienai tai skysta ir neskamba...*“

Galima pastebėti, kad daugelis dainininkų nostalgiškai vertina kadaise buvusią stiprią kupiškėnų dainavimo tradiciją: „*Tos mergoičias dabar grožias, o dainų grožių nebėr... Mūs laiki tai visas Kupiškia ūlyčias nuo dainų skambėdava. Vyra kai sušukdava, tai lempas gesdava... Dabar i vyrų mažai, i dainų nebelika...*“ (P. Zulonas. „Gale lauko viensėdis“, p. 3).

Dainavimo ir giedojimo kontekstai

Prie daugelio dainų yra užfiksuoti itin vertingi dainininkų komentarai, nusakantys buvusią dainos funkciją, dainavimo aplinkybes, vietą, atlikimo būdą ir pan. „Ei, kiaulas varykit, ėi, ėi, ėi!“ – „*Būdavo, du piemenys eina per kaimą iš ryto ir šaukia, kad varytų kiaulas*“ (Albina Žiūkienė (Katelytė), gim. 1892 m., Palėvenėlės vnk., užr. L. Burkšaitienė ir D. Krištopaitė 1972 m.); „Starkau Jonai, ko gana?“ – „*Pavasarį starkus tarp gyvulių garglinėdavo, tai reikia jį užkalbint. Piemenys ir kalbina. Papykįs starkus tuoj nuskrenda*“ (A. Žiūkienė (Katelytė); [MFA KTR 187]; „Starkau Jonai“ – „*Starkus, kadu pamatydavom, braidžioja po balas, pro langų matydavom do maži būdami, tai, būdavo, dainuojam*“ (Emilija Jonušienė

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

(Stančikaitė), gim. 1890 m., gyv. Kupiškyje; užr. Z. Kelmickaitė ir R. Katinas 1972–1974 m.; [MFA KTR 339]); „Us kurrr, us kurrr“ – „*Kai pradeda debesys artėt, tada kiaulės pradeda neramios būt: murkia, knaisioja žemę ir renkasi jau į namų pusę. Tadu piemenys pradeda jas irgi varyt. Tadu jos pradeda rinktis ir bėga namo. Tai tie ir lydi, vis „us kurrr, us kurrr, us kurrr...*“ (Vladas Starkus, 64 m., kilęs iš Puponių; užr. 1972 m.; [MFA KTR 187]); „Sveiki gyvi, svotai mūsų“ – „*Kai bromų išperka, laukiam užu sodo, kad svotai nepavogtų. Užimam visų kumpanijos vietų ir dainuojam, kol išsiperka. Kai apmoka, tai užlaidžiam vietų*“ (Adomas Sadula, gim. 1907 m. Suvainių k., Palėvenėlės ap., užr. D. Krištopaitė 1973 m.; [MFA KTR 188]); „Atbėgs atbėgs pelė iš miška“ – „*Dainavom jau nebe vaikai būdami. Do Palionienas bobutas daina, koke du šimtai matų*“ (Ona Stanionienė (Jankūnaitė), 80 m., Ona Navickienė (Morciūnaitė), 75 m., gyv. Laukminiškių k., Palėvenėlės ap.; užr. D. Krištopaitė 1974 m.; sp. AM 399]; „Kragdždūnala lakūnala, kų gi girdėjai lakiodama“ – „*Pulke šitos nedainavo – gaida skurdi. Vireliūnas užrašė iš mano mamos*“ (Jurgis Bukėnas, 83 m., Bukinių k., Kupiškio r.; užr. E. Dagytė, D. Krištopaitė, J. Žebrytė 1973 m.; [MFA KTR 311(27)]); „Prašom, svotai, pažiūratų“ – „*Važiuoja anie an zagso, tadu jau suimam mas ir nelaidžiam gi nei svotų, nei jaunųjų, ir dabar tas pats prie sodo. Tai kai išperka sodų, tai tadu jau kažkų duoda jau svotai: cigarečių kas, kas butelį vyno, kas saldainių, tadu moterys visos išeina, aplaidžia stolų <...> [dar pridada] Prašom prašom, svotėliai, atvažiuokit pas mus, svotėliai, mes labai vaišinsma, ant avino barono, ant žąsino gangono; ant vištos kiškos; ant uodo snapo, ant musės pusės, o ko nepritaks, to su pagaliu primesma*“ (Pranė Juodakienė (Karosaitė), gim. 1896 m., Pyragių k., užr. R. Astrauskas ir D. Baltušytė 1974 m.; [MFA KTR 335(117)]); „Pūta vėjėlis, laužė šakėlas“ – „*Vestuvinė. Dainuoja po šliūbo, kai pavalgo vakarienę*“ (Puponių moterys; užr. G. Četkauskaitė 1978 m.; [sp. LLM AD 58]) ir kt. Nors ir trumpi, bet labai svarbūs Onos Slavinskienės (Burokaitės, gim. 1901 m. Pyragių k.) komentarai prie vestuvių raudų: „Motinyta mano“ (*„Prašant motinos uždėti vainiką nedėlios rytą*“); „Ko gi privažiava“ (*„atvažiavus jaunikiui*“); „Pamergėli šaltarankėli“ (*„traukiant iš po marškos*“); „Tėveli augintojėli“ (*„vedant tėvui gryčion*“); „Negigėrka, sesutyta“ (*„didžiajam svotui užgėras geriant*“); „Negigėrka, motinyta“ (*„užgeriant motinai*“); „Bagaslovyk mani“ (*„išleidžiant bažnyčion*“); „Išeik, miela motinyta“ (*„atvažiavus nuo šliūbo*“) (užr. J. Žebrytė 1974 m.; [MFA KTR 335]). Savo mokėtas ir iš Smilgių k. dainininkių Onos Mažeikienės ir Anelės Pakarklienės užrašytas raudas ir dainas O. Slavinskienė (Burokaitė) panaudojo rengiant senovinį kupiškėnų vestuvių vaidinimą. Ištekančias dukteris motinos mokė: „*Raudok, vaikeli, per veselias, tai gyvenime nereiks raudoti*“ („Pasakoja kupiškėnai“, p. 164).

Kai kurie komentarai labai jautriai perteikia asmeninę dainininkų patirtį, pvz., padainavusi vestuvinę dainą „Pučia vėjėlis iš visų šalių“ (17 pvz.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.), V. Elskienė priduria: „*Per vestuves dainuoja... Moterys kaip susāda, kaip jėme dainuot, aš nebegalėjau, net klykiau balsu iš tola, kad reikėjo iš namų išvažiuot, iš tėviškes, untram ryti jau paskutināj dienoj... Tėvėlia klausiau... Turėjau tokių man patinkamų, kur man buva meilūs – nelaide, do jauna, do jauna...*“ (baigdama dainuoti šią dainą, dainininkė susigraudino iki ašarų).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.
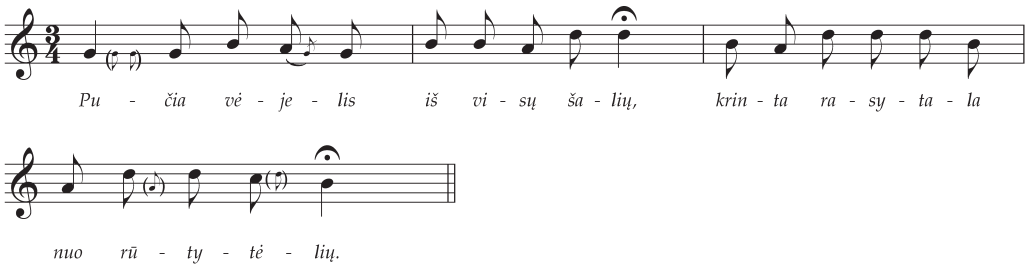
Pučia vėjėlis
Iš visų šalių,
Krinta rasytala
Nuo rūtytėlių.

Krinta rasytala
Nuo rūtytėlių,
Rauda mergužėla
Jaunų dienelių.

Neraudok, mergėla,
Nesismutnavok,
Aik rūtų daržėlin,
Pasimundravok.

Nebara česėlio,
Kada mundravot,
Baigės jaunos dienos –
Raiks un šliubo stot.

Nuims vainikėlį
Žalių rūtelių,
Uždės nuometėlį
Baltų drobelių.

Su baltu nuomatu
Neilgai džiaugsies,
Rūtų vainikėlia
Balsaliu šauksies.

Dainininkų komentarus papildo ne mažiau vertingos dainų užrašinėtojų pastabos. Pvz., B. Buračo užrašytos 1935 m. prie dainos „Aušt aušrala, tek saulala“: *„Atsisveikinant. Kai tik jaunoji kiek nustoja raudot apeigines raudas, jaunimas dainuoja lydėtines dainas. Atsisveikinimo ir lydėtinių dainų Kupiškio apylinkėj dainuoja keletą. Svarbiausios jų: „Aušt aušrala, tek saulala“, „Ruoškis, sesiula, ruoškis, jaunoja“. Muzikantai groja vadinamąjį lydėtinį maršą.“* Viena svarbiausių lydėtinių dainų „Aušt‘ aušrela, tek‘ saulala“ užrašyta ir 2012 m. iš V. Elskienės (18 pvz.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.):

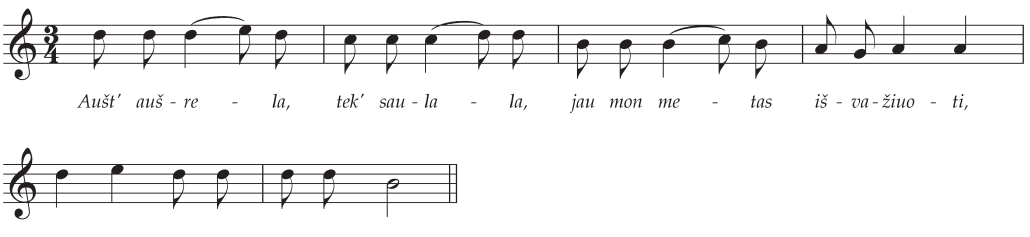

Aušt‘ aušrela, tek‘ saulala,
Jau mon metas išvažiuoti,
Do mon miela čianai būt.

Palukėkit, mieli broliai,
Do aš aisiu pas motutį,
Motinālai pas‘kloniot

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Verk‘ motuta, verk‘ senoji,
Moni jaunų išlaisdama,
Mon kraitėlį atskirdam(a)

Palukėkit, mieli broliai,
Do aš aisiu pas tatušį,
Tatušėliui pas‘kloniot

Aušt‘ aušrela, tek‘ saulala,
Jau mon metas išvažiuoti,
Do mon miela čianai būt.

Verk‘ tatušis, verk‘ senasai,
Moni jaunų išlaisdamas,
Mon dalałį atskirdam(as).

Įdomių pastabų 2012 m. užrašyta ir apie giedojimą prie mirusiojo. Antai V. Elskienė dalinasi prisiminimais: „*Jeigu tam pačiam kambary padengdavo stolų, tai valgant nabašniko veidą uždengdavo balta skepetaite...*“ Paklausus, kodėl taip darydavo, ji atsakė nežinanti.

V. Elskienė prisimena, kad kartais giedoriams nutikdavę ir kuriozišků dalykų: „*...Ir išgert duodavo, alaus jau turādavo (jei senesnis žmogus, tai jau jaučia... salyklo būdava pasiruošį)... Kai stipraus alaus padoro, tai kartais ir pasigerdavo, tai imdavo vyrai ant rytojaus dainas dainuot, nebe giesmas... Visokias – „Tykus vakars be vėjo, be vėjo, lakštingėla čiulbėjo čiulbėjo“ ir kt.*“ (dainininkė šią dainą padainavo labai žemai, kaip vyrai – visiškai kitaip nei iki tol).

Nerašytinės tradicijos kaita

Pretekstu kalbėti apie nerašytinės tradicijos pokyčius mūsų dienomis tapo apsilankymas 2012 m. vasarą pas dainininkę Vilhelminą Aleknienę-Elskienę (Mackevičiūtė, gim. 1932 m. Dvaramiškio k., gyv. Kupiškyje). Ji kartu ir tradicinė dainininkė, repertuarą paveldėjusi iš dainingos šeimos, ir Kupiškio bažnyčios choristė, giedanti chore nuo 1946 m., ir tradicinė giedotoja, giedanti prie mirusiojo, ir „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ dalyvė (*„dainininkė scenoje ir už stalo*“). Štai kaip pati dainininkė pasakoja apie savo santykį su dainomis ir giesmėmis, su vakarojimu šeimoje ir jaunimo būryje, pradėdama nuo dainavimo ištakų šeimoje:

„Mama varpdama dainuodavo. Mes keturi augom: aš ir trys broliukai (visi biški jaunesni)... Mama aidavo pagrabuos giedot, ražončiaus giedodavo... Mes visi ant pėčiaus sulipį dainuodavom. Trys broliai mano buva, mamyta, tai sulipdavom un pėčiaus (didelis kaimiškas buva) vakari, tai tėvelis, mamyta pamokina: „Tu tokiuo balsu, tu tokiuo, tu tokiuo“, tai mokindava... Būdava, ir lovoj susādam – vieni vienam gali, kiti kitam gali (vaikai gi – kokių septynių aštuonių metų), va taip supamės [rodo, kaip susikibdavo rankomis vienas su kitu, sėdinčiu priešpriešiais, ir judėdavo pirmyn ir atgal, tarsi irkluodami, – D. R.-V.] *ir dainuojam...*

Tėvai išmokino „Augo girioj ąžuolėlis“, „Oi gėriau gėriau, gerdamas dūmojau“ ir kt. Augau pas tėvus (tėvas buvo račius, kovolis, tai kolvėj vis buvo pilna žmonių), tai aš jauna ir ort pradėjau, ir akėt...

Vakari, poterius kaip sulipam (žiburys unksti da degt), tai ir dainuojam visi kartu. Mamytė sopranas būdavo, ir mes padādavom. Mama labai „karunkų“ giedodavo („Kas tur panai Marijai tarnaut“). Tėvėlis aidavo pagrabuos giedot, jis buvo bosas, tai padadavo tokiam Minkievičiui. Anksčiau gi niekas nesumdydavo, taip giedodavo...

Mokykloj aidavom [ratelių, – D. V.] *„Tamsiojoj naktelė mėnesėlis šviečia“, „Menasėlis šviečia šviečia“, „Puikios rožės gražiai žydi“ ir kt. Per dvi klases taigi labai daug žmonių. Dviem sopranam, matai, daug stipriau, tai kartu stovėdavom...*

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Savaitgaliais – vakaruškos. Senmergės nemāgdavo, kad mes jaunos ataitumėm šokt. Jau jų nepašokina, 12–14 metų jau griebia berniokai šokint, tai senmergės pykdavo... Kai jau turėjau 17–18, tai jau pradėjau ilgai vakaruot. Tai mas pačiom gražiausiom sukniom velkamės. Iš toliausiai privažiuodava jaunimo. Privažiuodava su dviračiais – būdava, pristota prie klāties, prie vazauninka – pusę kiemo... Labai smagu būdava... Rudeniop, būdavo, prie kuliamosios mašinos tėvėlis turėdavo primusinį tokių – lėmpų senobinį, pakabina jų an barža. Viena šaka stora tokia (toli nuveina un kiemą), tai an tos šakos pakabindava... Tai šviesu lig trijų, lig keturių valundų naktės... Ne vien tik šokiai, žaidimai visokie: „Pasėjau žilvitį“ ir kt.“ (19–21 pvz.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.)
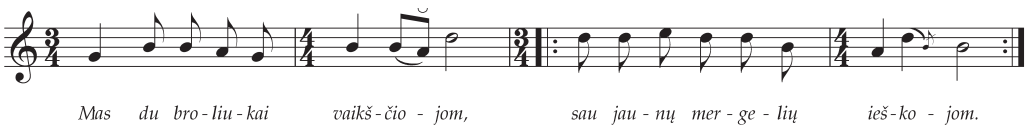
Mās du broliukai vaikščiojom,
Sau jaunų mergelių ieškojom. (2)

Sudiev, sakysiu, lik sveika,
Rinksiu dėl‘ sau kitą mylimą. (2)

Duosiu rankelę mergelai,
Aisim pavaikščioti daržel in. (2)

Dainininkės pastaba: „*Mās du broliukai vaikščiojom*“: *mergoitas aina iš oro, berniokai – po 2 sustvėrį vidury ratėlio „Mas du broliukai...“, kai dainuoja „Duosiu runkelį mergelai, aisim pavaikščioti daržel in“ (2 kartu), išsirenka sau porų iš šitų aplinkinių, kurios sudarė ratukų (2 kartu pakartoja); tadu jau persisuka – tadu mergiotės in vidurį, berniokai – oro pusėn. Tadu: „Sudieu sakysiu, lik sveika, rinkis dėl‘ sau kitą mylimą“ (atsisveikina, tadu jau mergiotės aina...).*“
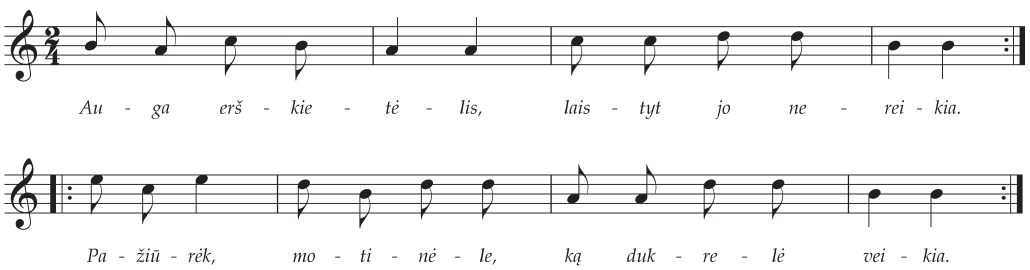
1. *Auga erškietėlis,*
   Laistyt jo nereikia. (2 × 2)
   Pažiūrėk, motinėle,
   Ką dukrelė veikia. (2 × 2)

2. *Aukštajam svirnely,*
   Prie rūtų daržel io, (2 × 2)
   Lanko jaunas bernužėlis
   Vėlai vakarėlį. (2 × 2)

3. *Ne tiek jisai lanko,*
   Kiek jisai vilioja, (2 × 2)
   O išėjęs iš svirnelio
   Visaip iškolioja. (2 × 2)

4. *Tokių bernužėlių*
   Žordai prižardyti. (2 × 2)
   Pasitrauk nuo mani,
   Ošei rasiu kitų. (2 × 2)

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Dainininkės pastaba: *„Auga erškietėlis, laistyt jo nereikia“ – aina ratu, II d. „Pažiūrėk, motinėle, ką dukrelė veikia“ (2x) – „žilvitis“. Aidavo tunkiau (aiti, bet žingsniukais).“*
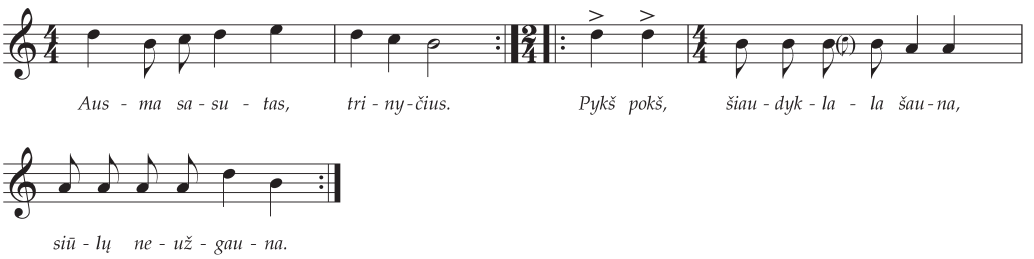
Ausma, sāsutās, trinyčius, (2)
Pykš pokš, šiaudyklala šaun(a),
Siūlų neužgauna. (2 × 2)

Ausma, sāsutās, drobālas, (2)
Pykš pokš, šiaudyklala šauna,
Siūlų neužgauna. (2 × 2)

Ausma, sāsutās, abrūsus,
Laisim broliukus į Prūsus,
Pykš pokš, šiaudyklala šauna,
Siūlų neužgauna. (2 × 2)

Pastaba: dainininkė nebeprisiminė, ar čia taip pat buvęs ratelis, ar daina.

„Vokiečių laikais pats gražumas buvo, kai pasibaigė partizanų tas karas. Vakaruodavom, mūsų gryčia didela buva. Tėvėlis armonika grojo, paskui bandoniju (dabar atiduota komisan)...

Nuo 1946 m. dainuoju Kupiškio paropijos kori. Kantatų giedodavau solo, soliste buvau. Mes būdavom sopranai dujei... Aš turėjau stiprų balsų. Man taip patiko ta giesmā „Sveika, Marija, motina Dievo“, kad aš užlipau ant viškų... [užgieda aukštu balsu, falcetu, – D. R.-V.]

Dabar jau nebeinu pagrabuos giedot. Eidavau su Jančiu, su Stančiku giedot... Pirmą antrą dieną gieda laidotuvių giesmas. „Sielai vis neaišku būna, kadu reiks palikti kūną“ – mes čia giedam su vyrais: I eilutę gieda vyrai, o mes atatariam, arba 2 sopranai, 2 altai. „O siela nemari“ irgi giedodavom keturiuos: vyrai (tenoras ir bosas) ir moterys (sopranas ir altas)... Keturi daugiausiai gi, būdavo, veža kaimuos, toli gi, sugaišti tris dienas: du vakaru i tadu do palydėt paskutinį dienų, do bažnyčioj sugiedam (kai kadu vargonikas priimdava) prie tų jau gedulingų mišių... Ant viškų...

Saniau giedodavom „Visus patronus“, dabar jau nebegiedam jos: „Šventas Petrai, šventas Povilai, globėjau tu sielos (vyrai užgieda, tada jau mas, moterys atotariam), prašom šiuo laiku melstis už jo vėlę...“ Jau lydžint nabošnikų, tai litonijų „Visų šventų“ giedodava, tai labai gražu, būdava, kai sutaria...

Kai su vyrais, tai biskį gražiau... Koks bosas prisāda pašalinis, mokančių atsiranda, arba mum koks altas prisāda, du altai atsisāda šaly... Bet ne visi supranta, nelaidžia

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

pašaliniam žmonėm giedot… „Visi, – sakau, – giedokim. Kas golet giedot, visi giedokim!“ Kai visa gryčia gieda – kaip gražu! Gaunas choralas (choralas – tai choriškai, kai daugiau balsų). O kai atsitardami keturi žmonas gieda, tai nesiskaito choras...“

Taigi galima teigti, kad V. Elskienė turi nepaprastai didelę dainavimo ir giedojimo skirtingose situacijose patirtį, daugeliu atvejų paveldėtą tradiciniu – neraštytiniu būdu. Dainininkės repertuaras, galima sakyti, sugertas iš įvairiais gyvenimo laikotarpiais buvusios aplinkos. Todėl klausantis kai kurių dainų komentarų kartais tampa nebeaišku, ar dainininkė kalba apie natūraliai jos aplinkoje gyvavusią dainavimo tradiciją, ar išmoktą vėliau, jau dalyvaujant „Senovinėse kupiškėnų vestuvėse“. Galimas dalykas, kad V. Elskienės atmintyje daugelis anksčiau mokėtų dainų ir vestuvių apeigų yra darniai susipynusios su režisuotais vestuvių spektaklio momentais ir dainomis – visais atvejais dainininkė komentuoja vienodai: *„dainuodavom“*, *„sakydavom“* ir pan.:

„Kai par vesėlių neduodava, tai mas juos apdainuodavom: „Raikia gėriau nevažiuoti (2) / Jei neturėt, ko vaduotis... (2) [daugiau užmiršau – 3 punktus dainuodavom]. Svočia, bočia, / Duoka pyrago, (2) / Mās pyrogo neragovį / Nelaisim už stolo.“ Tadu atonaša karvojų in svečių, visiem duoda; tadu užlaidžiam stolų jauniesām. Anksčiau mokėdavo visos pyrogų skanesnį iškėpt, padarydavo karvojų tokį „aštuonetų“, tai rūtālām pabedžioja, paukščiukų padarydavo iš pačios tešlos...

Dainuodavom „Sasutyta brungioji“ – jaunųjų pravirkdydavom... Kai svotai naša kuparus, tai mas dainuojam (tokia, būdava, Malinauskienė – tvirta, aukšta moteris, užsisāda ir nori, kad išsipirktų; čia prie bažnyčios ji gyvana)...“ (iš paskutinių komentarų aiškėja, kad kalbama apie dainą, kuri būdavo dainuojama „Kupiškėnų vestuvėse“, – D. R.-V.).

Dainuodavom: „Gėrkit, vyrai, olų olų, / Ir darykit bočkai golų. / Gėrkit, vyrai, ir dainuokit, / Ir do namo nevažiuokit.“ Čia tokia mūsų buvo Jogulienā, vėselnykė, tai pridėdavo: „Nė velnia, nė velnia, / Rytoj rytoj. (2 × 2) / Suvažiovo paprašyti, / Išvažiuos nevaryti. (2 × 2) / Gėrkit, vyrai, olų olų, / Ir darykit bočkai golų. (2 × 2).“ Atsiliepdavo kaiminkos kokios – to jau namo viešnios: „Svečiai bagoliai / Namo nevažiuoja (2 × 2), Gaspadynā, gaspadorius / Labai aimanuoja. (2 × 2).“ Tadu atsiliepia ar kaimynka, ar gaspadynā: „Svečiai mona, o ne tava, (2 × 2) / Paprašyti atvažiava, / Neprašyti išvažiuos. / Paprašyti atvažiava, / Nevaryti išvažiuos.“ Čia nerimtos tokios...“ (22, 23 pvz.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.).

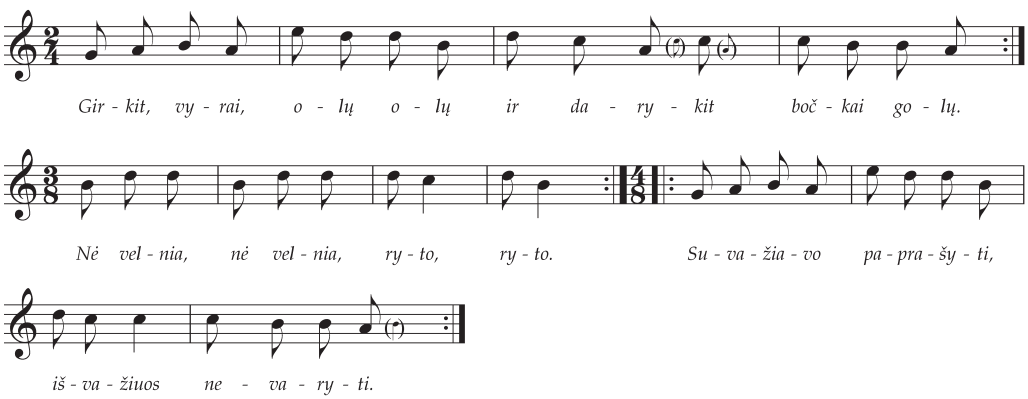

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.
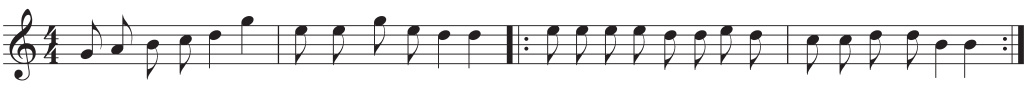
Ainu par kamorų,
Girdžiu, kas tin boras,
Bačka boras su uzbonu,
Kad alaus nebara. (2×)

Bačkėla tora,
Uzbonėlį bora:
– Tu uzbonai ilgakokli,
Tu vis išnešioji. (2×)

Uzbonėlis tora,
Stiklinałį bora:
Tu stiklinā, tu mažutā,
Tu dyka nestovi.

Stiklinala tora,
Visus svečius gyra:
Jūs svetėliai, gėrkit olų
Ir gražiai dainuokit.

Arba [kai raikia svečius išprašyt]:

Stiklinala tora,
Visus svečius bora:
Jūs svetėliai, jūs ba golo
Namo nevažiuojat.

„Oi dākui dākui sanai motutai“ (24 pvz.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.) – *saniau, tarybiniais laikas, prie ruskio, darydavo tokias vesėles, atnaujydavo – kas jau pragyvėnį 30 metų ar kiek... Tai mus pakviesdavo padainuot tokias jau griaudesnes dainas. Tai mes dainuodavam. Sanos tatulytes raudodava...“*
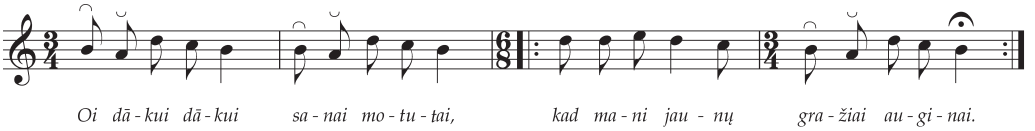
O dākui dākui
Sānai motutai,
Kad mani jaunų
Gražiai augina. (2 × 2)

Tiktai nedākui
Sānai motutai,
Kad mani jaunų
Toli išlaida. (2 × 2)

Už jūrių marių,
Už mėlynųjų,
Už žalių girių,
Už siūbuojančių. (2 × 2)

Do neišbuvau
Nei savaitālās,
Labai pasilgau
Savo motutās. (2 × 2)

– Bernėli mono,
Jaunasai mono,
Laisk mani jaunų
Unt motinałį.

– Mergėla mono,
Jaunoji mono,
Kaip tu pasieksi
Savo motutį?

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

– Unt motinałį
Par marias plauksiu,
O par girałį
Geguti skrisiu. (2 × 2)

Vis dėlto kai kurias dainas V. Elskienė aiškiai atsimena išmokusi iš mamos, pavyzdžiui, prieš dainuodama „Gieda gaideliai, ryliuoja“ patikslina: „*Čia mamytās daina*“ [tiesa, iš pradžių sakė, kad pamiršta nata; bet tyliai paniūniavusi netrukus prisimena, – D. R.-V.]; po dainos „Kurtėliai sulojo“ (25 pvz.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.) pakomentuoja: „*Mama šitų dainuodava*“ ir pan. Tai rodytų, kad šios dainos ypač giliai įsirėžusios dainininkės atmintin – V. Elskienė jas dainuoja atmintinai, įsijautusi. Daugeliui kitų dainų prisiminti prireikia ranka rašytų sąsiuvinių.

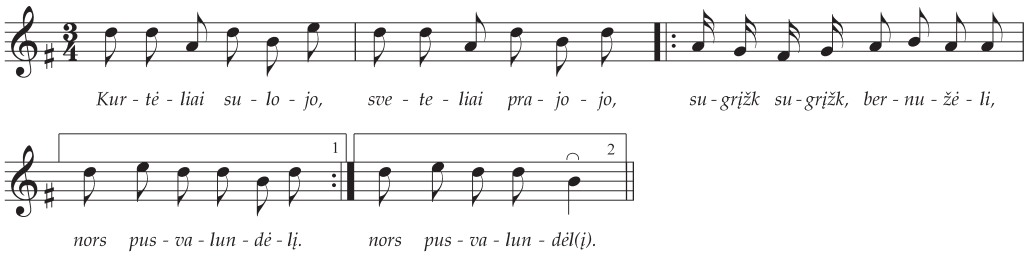

Kurtėliai sulojo,
Svetėliai prajojo,
– Sugrįžk sugrįžk, bernužėli,
Nors pusvalundėlį. (2 × 2)

– Sugrįžti nesugrįšiu,
Žirgėlį stabdysiu,
Vis tiek tavi, mergužėla,
Iš čia išvadinsiu. (2 × 2)

– Ar turi žirgelį,
Ar turi stainałį,
Kur tu dėsi mani jaunų,
Jaunų mergužėlį? (2 × 2)

– Žirgų užauginsiu,
Stainałį padirbsiu,
Vis tiek tavi, mergužėla,
Iš čia išvadinsiu. (2 × 2)

– Kur dėsi žirgėlį,
Kur dėsi kraitėlius,
O kur dėsi mani jaunų,
Jaunų mergužėlį? (2 × 2)

– Žirgelį – stainālan,
Vožį – vazaunālan,
Tavi jaunų mergužėlį –
Šviesion seklytālan. (2 × 2)

V. Elskienės namuose aptikta kokie 6 stori sąsiuviniai (galbūt jų yra ir daugiau), kuriuose rasta daugybę įvairių dainuojamosios tautosakos pavyzdžių: senų ir naujų dainų, romansų, ratelių, giesmių ir pan. Kelių apsilankymų metu pastebėta, kad dainininkė daugumą dainų nori dainuoti iš savo sąsiuvinių, pasiteisindama, kad kitaip jų nebeprisimena: „*Dainuodavam... Mokėjau ir mintinai, ale kad dabar jau kitas omžius. Nuo balandžio mėnasio 81 pradėjau varyt... Daug yra... Mokėjau daugybį, tik užkritį dabar jau...*“ Paprašius padainuoti kokią nors konkrečią dainą dainininkė vienu atveju net nesivargina galvoti, bandyti ją prisiminti, pavyzdžiui, apie „Ko liūdi, putinėli“ iškart pasakė: „*Yra knygoj*“, t. y. jos sąsiuvinyje, iš kurio

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

ir pradėjo dainuoti. Kitu atveju ji tarsi dainuoja „iš knygos“, bet beveik nežiūri į ją arba, pavyzdžiui, „Aušta aušrela, jau diena“ dainuoja „iš sąsiuvinio“, bet neužsidėjusi akinių. Vis dėlto kartais dainuoja ir be sąsiuvinių – tuomet daina skamba daug natūraliau. Visa tai skatina daugiau pasvarstyti apie rašto kultūros vietą dainininko saviraiškai.

Pastaruoju metu ne tik lietuvių, bet ir kitų šalių folkloristikoje daug diskutuojama apie sparčiai kintančią sakytinę tradiciją, apie naujus jos raiškos būdus[17]. Pastebima vis didėjanti rašto kultūros įtaka folkloro kūrėjų bendruomenei. Kaip žinoma, tautosaka, perduodama įprastai – žodiniu būdu, nuolat atsinaujina – taip gyvuoja daugybė skirtingų jos variantų, o teksto perkėlimas į dainininkų užrašus savotiškai „įkalina“ jį, padaro stabilų, nekintantį. Tiesa, neįkalinta lieka melodija, kurios patys dainininkai dažniausiai nepajėgūs užrašyti (dėl muzikinio rašto sudėtingumo). Taigi melodija, rašytinės kultūros apsuptyje vis dar tebesaugoma dainininko galvoje, tampa pagrindiniu dainos gyvybės varikliu, savotiška jos atgaivinimo priemone. Juk, kaip žinoma, daina *„gyva tik dainuojama“* (įskaitant visus jos kontekstus: balso aukščio, tembro, agogikos, balsų tarpusavio santykio, jei dainuojama būryje, ir daugelį kitų dalykų).

Vis dėlto, kaip teko pastebėti bendraujant su V. Elskiene, atsiranda ryški takoskyra tarp užrašyto teksto ir atmintyje išsaugotos melodijos. Dainuojant „iš sąsiuvinio“, tarsi nebelieka natūralios sinkretinės visumos – dainininkė „skaito“ dainos tekstą neužtikrintai, dažnai užsikirsdama, melodija netenka laisvumo, variantiškumo ir pan. Tad, remiantis V. Elskienės pavyzdžiu, galima teigti, kad rašto kultūra, vienas vertus, griauna sakytinės tradicijos pamatus, iškreipia jos esmę, kenkia jai. Kita vertus, dainininkų sąsiuviniai atspindi bendras tam tikro laikotarpio estetines vertybes, taip pat atskirų dainininkų – sąsiuvinių „autorių“ asmenines nuostatas įvairiais amžiaus tarpsniais, jų meninį skonį ir pan. Įdomu, kad tokiuose sąsiuviniuose folkloristui paprastai būna sudėtinga atsekti kokią nors folkloro kūrinių užrašymo ir grupavimo „sistemą“: iškart po archajiškos dainos gali sekti romansas, po jo – vėl sena daina arba koks nors kolūkinės tematikos „šlageris“ ir pan. Vis dėlto kartais esama ir tam tikros klasifikacijos. Pavyzdžiui, viename sąsiuvinyje V. Elskienės rateliai stropiai sugrupuoti į šokamus *„su vidu-riu“* ir *„be vidurio“*.

Dažnai pasakojama, kad tokiais sąsiuviniais dainininkės keisdavosi arba persirašydavo dainas viena iš kitos. Anot V. Elskienės, *„gauni sąsiuvinį iš kokios mergiotės ir nežinai nei gaidos, tai pris'taikai... Yra ir dainuotų, ir visokių. Viena mona pasiima sąsiuvinį, tai aš kitų gi... Plačiai kai suaidavom keli kaimai, tai mainy-davom...“* Iš tokio komentaro tampa aišku, kodėl vienos dainos, užrašytos sąsiuvinyje, paprašius padainuoti atkuriamos lengvai, o kitos – vos ne vos „prikeliamos“.

Akivaizdu, kad turėdama tokį sąsiuvinį dainininkė jaučiasi kur kas tvirčiau – silpnėjant atminčiai, ji turi

[17] Ivanauskaitė V. Folklorinės tradicijos kaitos ypatumai, *Tautosakos darbai XVIII(XXV)*, 2003, p. 13–29; Ūsaitytė J. *Kelios pastabos apie raštu gyvuojantį folklorą*, LLTI, 2007 [prieiga per internetą http://archyvas.llti.lt/ekspedicijos/zidikai/index2.php?tinfo=apie_folklorinius_uzrasus, žiūrėta 2014 07 10]; Неклюдов С. Ю. О слове устном и книжном, *Фольклор и постфольклор: структура, типология, семиотика* [prieiga per internetą http://www.ruthenia.ru/folklore/neckludov5.htm, žiūrėta 2014 07 03].

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

kuo remtis. Kaip žinoma, sunykus bendruomeninio dainavimo tradicijai, prarandama ir kolektyvinės atminties dainuojant galimybė. Sąsiuvinis, išsaugodamas arba užkonservuodamas tam tikroje bendruomenėje nugludintus tekstus, tarsi atstoja tą kolektyvinę atmintį. Vis dėlto dainuodama iš sąsiuvinio dainininkė nebeįjungia savo aktyviosios atminties, susijusios su kolektyvine pasąmone, patirtimi, konkrečiomis dainavimo aplinkybėmis ir pan. Visa tai nugramzdinusi užmarštin, ji pasitenkina tuo, kad gali išpildyti užrašytojo prašymą – „čia ir dabar“ padainuoti konkrečią dainą (beje, paprastai stengiasi ją padainuoti kuo aukščiau, nors kartais ir nelabai sekasi tai padaryti). Visiškai kitaip atmintis veikia, kai dainos tarsi savaime „iškyla“ iš pasakojimų: tuomet V. Elskienė dainuoja ne įtemptu, bet natūraliu balsu, čia pat pateikdama vertingų komentarų, papročių detalių ir pan. Šitaip, natūraliai, be sąsiuvinio padainuotos „klasikinės“ dainos „Pučia vėjėlis iš visų šalių“, „Ainu par kamorų“, „Suvažiava giminalas“, „Kurtėliai sulojo“, „Oi rūta rūtala“, „Aukštan bėrži geguta kukova“, „Aušt' aušrela, tek' saulala“ (beje, jos melodija beveik visiškai tokia pati, kaip ir 1936 m. įdainuota O. Mažeikienės, O. Juodakienės ir D. Šlapelienės), „Ko liūdi, putinėli, ko liūdi“, „Ar aš tau sese, nesakiau“ (šią dainininkė padainuoja ir „senoviškai“, ir „naujoviškai“ (*„čia jau prikurtas naujas tekstas – patriotinis“*), „Oi, dākui dākui“, „Čiulba čiulbutis, gieda lakštutė“ (26 pvz.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.), „Apynėli apynėli, apynėli žoliasai“ (27 pvz.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.) ir kt.

Vilhelmina Elskienė dainuoja iš savo dainų sąsiuvinio. 2012 m. D. Račiūnaitės-Vyčinienės nuotr.

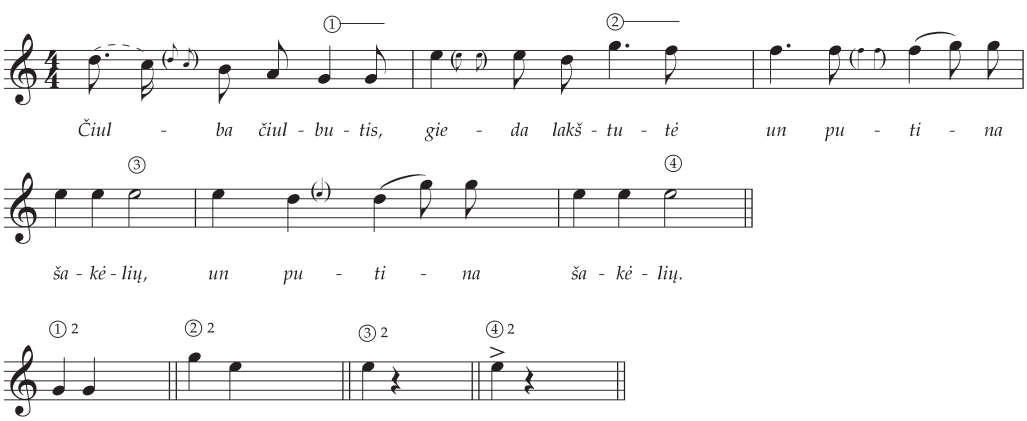

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Čiulba čiulbutis,
Gieda lakštutė
Un putina šakėlių. (2)

Ko aš nečiulbėsiu,
Ko negiedosiu,
Ar negražus balsėlis?

Un žirgėlio sādau,
Nuo žirgėlio puolau,
Purvynālāj gulājau. (2)

Atajo mergėla
Su šilko skarāla
Šluostyt mono veidėlio. (2)

Ne tiek jinai šluostā,
Kiek gailiai raudojo,
Ašarālam mazgojo. (2)

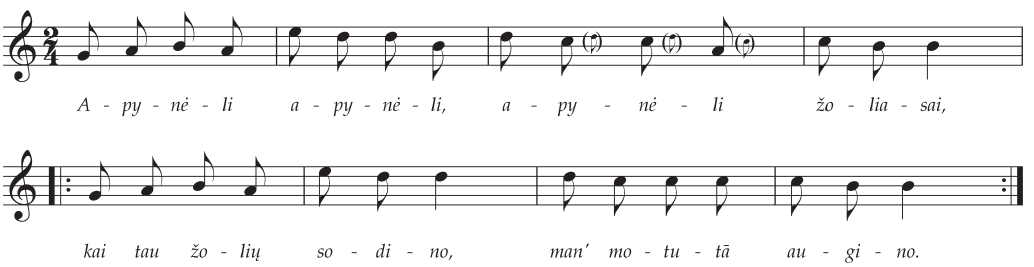

Apynėli apynėli,
Apynėli žoliasai,
Kai tau žolių sodino,
Man' motutā augino. (2 × 2)

Apynėli apynėli,
Apynėli žoliasai,
Kai tu žolias lapojai,
Aš kasālas pyniojau. (2 × 2)

Apynėli apynėli,
Apynėli žoliasai,
Kai tu sodi spurgavai,
Aš pas tėvus dainavau.

Apynėli apynėli,
Apynėli žoliasai,
Kai tau žolių nuroškė,
Mani jaunų užrošė.

Apynėli apynėli,
Apynėli žoliasai,
Kai tau žolių virino,
Mani jaunų virkdino. (2 × 2)

Prie jų prisišlieja naujesnės dainos – „Žaliam tėvo gojely gojely“, „Kur gintarais nusėtas marių krantas“, „Neišeik neišeik tu iš sodžiaus“, „Vieną tylią Kūčių naktį“ (*„va gera daina – apdainuoja kamunistus*“), „Kalnai man dainavo, upeliai klegėjo“, „Girdėjau kartą mažą vaiką“ (*„dainuodavom jau mergiūkštės mās, pradādamos vakaruškas*“). Padainavusi pluoštą panašios tematikos dainų dainininkė apibendrina: *„Man labiausiai apie Tėvynę patinka – aš jau patriotė...*“

Bene didžiausias dainų sąsiuvinių privalumas yra tai, kad juose užfiksuoti sparčiai iš dainininkų atminties besitraukiantys (arba jau išnykę) folkloro kūriniai. Pastarieji yra neįkainojamas lobis tyrinėtojams – daugelis jų gali tapti svarbiais

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

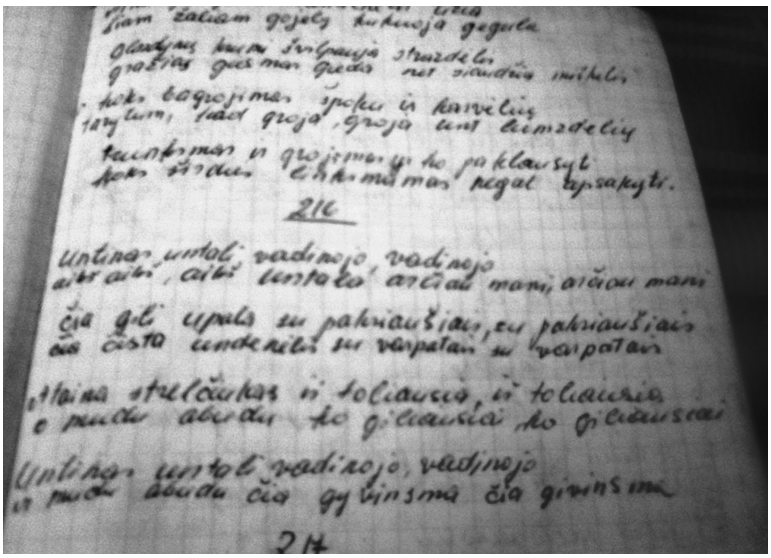

Sutartinė „Untinas untalį vadinojo“. 2012 m. D. Račiūnaitės-Vyčinienės nuotr.

kruopščių tyrimų objektais. V. Elskienės sąsiuviniuose vienas tokių kūrinių – sutartinė „Untinas untalį vadinojo“, be jokių pastabų užrašyta tarp kitų dainų.

Paklausus apie šią sutartinę, V. Elskienė atsakė: *„Dainuodava tokia šepetiškė (Augustavičienė, mirus, amžiną atilsį, sena bobute), nemoku aš jos; aš nespėjau jos įsisavint; jinai dainova, aš ti ant juodraščio užsirašiau bant kiek, taip paskubotai, paskui užsirašiau sąsiuvinin, mėginom dainuot, paskui užsimirša – trumputė tokia...“ Kaip tiksliai ji buvo dainuojama, dainininkė nebeprisiminė: „Galima dviem gi balsais – keturiais nigdy nedainuodavom, visada dvibalsiai... nemoku šitos aš.“*

Pasidomėjus visais šios sutartinės variantais aiškėja, kad dauguma jų užrašyta Kupiškio krašte, po keletą – Rokiškio ir Biržų apylinkėse[18]. Z. Slaviūno parengtame „Sutartinių“ tritomyje jos variantai pateikti medžioklės (SlS 16–20) ir vestuvių skyriuose (SlS 676, 677), be to, ši sutartinė buvo ir kankliuojama (SlS 1560). Pagal tematiką šis teksto tipas priskirtas advento, Kalėdų dainoms (LLDK Kl 31). Sutartinės variantų poetinio teksto ir melodijos struktūra skiriasi: vienu atveju posmas sudaromas abi teksto eilutes pakartojant po du sykius (SlS 16), kitu – nekartojant nė vienos eilutės (SlS 18), o kartais – vieną eilutę kartojant, kitos – ne. Tada susidaro asimetriška forma, netinkanti giedoti tradiciniu trejinių būdu (SlS 677a).

Įdomu, kad sutartinės „Untinas untalį vadinojo“ teksto variantas, beveik identiškas esančiam V. Elskienės sąsiuvinyje, užrašytas iš Onos Jonušienės (Balčiūnaitės) su melodija 1997 m.[19] (nuo V. Elskienės varianto jis skiriasi tik užrašymo forma – trumpesnėmis teksto eilutėmis):

1. *Untinas untalį*
   Vadinojo,
   Vadinojo:

2. *– Aikš, aikš, aikš, untala,*
   Arčiau mani,
   Arčiau mani.

[18] Spausdinta: TŽ III 87, TD III, p. 306, SlS 16–20, 676, 677a, b, 1560, 1753, LLD 20, p. 752.

[19] Pateikė Ona Jonušienė (Balčiūnaitė), gim. 1920 m. Skodinių k., Kupiškio r., gyv. Kupiškio r., Šepetoje, Tujų g. 6; užrašė L. Daukšienė 1997 m.; iššifravo tekstą L. Daukšienė, melodiją D. Račiūnaitė. Sp. Račiūnaitė-Vyčinienė D. *Sutartinių atlikimo tradicijos,* Vilnius, Kronta, 2000, p. 286–287.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

3. *Čia gili upela*
Su pakriaušiais,
Su pakriaušiais.

4. *Čia čystas undenis*
Su varpatais,
Su varpatais.

5. *Ataina strielčiukas*
Kų toliausia,
Kų toliausia.

6. *O mudu abudu*
Kų giliausia,
Kų giliausia.

7. *Untinas untalį*
Vadinojo,
Vadinojo:

8. *– Ir mudu abudu*
Čia gyvinsma,
Čia gyvinsma.

Šį variantą užrašiusi Lina Daukšienė išsiaiškino, kad O. Jonušienę išmokė jos mama Uršulė Balčiūnienė-Anusevičienė, girdėjusi šią dainą iš savo antro vyro mamos Dulksniūtės-Anusevičienės (vardo neprisiminė). O. Jonušienė prisimena, kad būdama jauna verpė kartu su mama ir prašė: „*Išmokyk nors vienų močiutės dainų.*“ Močiutė Anusevičienė buvo kilusi iš Skodinių. Ji pasakodavusi, kad „*toks ponas iš jos užrašė daug dainų, saldainių davė*“. O. Jonušienė sakė, kad mama ją išmokė dainuoti kaip dainą, sutartine nevadino.

Aptariamas variantas yra nesimetriškos struktūros (nekartojama pirmoji teksto eilutė), susijęs, matyt, su ištisiniu, o ne kanoniniu giedojimo būdu. Melodija pagrįsta mažosios tercijos, užpildytos pereinamaisiais garsais, atramos tonais. Gali būti, kad tiek O. Jonušienės, tiek V. Elskienės variantai laikytini sutartinės, virtusios vienbalse daina, pavyzdžiais.

Svarbu tai, kad V. Elskienė, nors ir neprisiminė sutartinės melodijos, užrašytojų klausiama atskleidė savo požiūrį į sutartines.

Užr.: *O jaunystėj ar dainuodavot sutartines?*

V. E.: *Ne, nedainuodavom.*

Užr.: *O mamos, gal jos su kuo nors dainuodavo?*

E. V. *Ne, mamos ne, močiuta dainuodava... Pas mum kaip ateidava močiuta Miliūnuos, tai ti už Palavenytės, kokį 10 kilometrų (iš toli buva vesta mano mama)... Tai ji sakydava: „Tai jūs čia tai rėkiat... Va, kai mes, kai sustojam, tai dvejōs, trijōs – kiekviena savo dainuoja, sutartynas dainuodavo...“ Tai babute sakydava, kad mes prastai dainuojam, o jos gražiai dainuodava... Dabar čia sutartinas „kultūrnamy“ dainuoja tos... tai vieno prodeda, kitos tuoj už kelių – dviejų trijų žodžių vėl‘ prodeda, kad ir tuos pačius...“*

Užr.: *O ar Jums gražu, kaip jos dainuoja?*

E. V.: *Mon tai ne. Nieko ten nebemožna suprost... Mon tai negražu.*

Užr. *O bobutai dar gražu buva?*

E. V.: *Bobutai gražu buva, jin sutartynas dainuodava...*

Taigi, rodos, „negyvas“ sutartinės tekstas, užrašytas dainininkės sąsiuvinyje, padeda šių dienų tyrinėtojui atskleisti ne tik šios sutartinės gyvavimo Kupiškio krašte istoriją iki XX a. pab.–XXI a., bet kartu ir išsiaiškinti kintantį skirtingų kartų dainininkų požiūrį į šį unikalų, kaimuose jau išnykusį dainavimo stilių. Tai rodo, kad dainų sąsiuviniai šiandien reikalauja kur kas įdėmesnio tyrinėtojų žvilgsnio ir detalesnių juose užrašytos tautosakos tyrimų.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Išvados

Kupiškio kraštas jau nuo XX a. pr. garsėjo iškiliais benykstančių senųjų tradicijų – papročių, tautinių drabužių ir dainų – puoselėtojais. Glemžų, Šlapelių ir daugelio kitų šviesuolių veikla prieškariu nuosekliai virto „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ vaidinimu, kuris, įpūtęs gyvasties seniesiems papročiams ir dainoms, sujudino ne tik Kupiškio kraštą ir jo apylinkes, bet ir visą Lietuvą. 2012 m. ekspedicijoje užrašyti duomenys parodė, kad daugelis Kupiškio senosios kartos gyventojų ne tik puikai atsimena „Vestuvių“ spektaklius, bet ir patys yra vienaip ar kitaip su jais susiję – jei ne patys vaidinę, tai dalyvavę jų tėvai, giminės, kaimynai ir pan. Akivaizdu, kad „Vestuvės“ yra paveikusios daugelio vietinių dainininkų repertuarą – vaidinime ilgus metus skambėjusios dainos ilgainiui tapo jų (pasyvių klausytojų) savastimi, priglusdamos prie dainų, perimtų iš tėvų ar išmoktų jaunimo vakaronėse. Galima manyti, kad kupiškėnų vestuvių atgaivinimas vėliau prisidėjo ir prie folklorinės šio krašto patriotų veiklos sužadinimo – etnografinių ansamblių įkūrimo Puponių, Šimonių, Migonių, Naivių, Čiovydžių ir kituose kaimuose. Šių ansamblių dėka dar ilgam buvo pratęsta natūrali Kupiškio krašto bendruomeninio dainavimo tradicija.

Atskiro dėmesio ir nuodugnių tyrimų verta kupiškėnų sutartinių gaivinimo ir puoselėjimo istorija, nuo XX a. pr. iki šių dienų menanti net keletą įvairių kartų sutartinių giedotojų grupių. Galima teigti, kad pirmųjų grupių (Kupiškio: O. Glemžienė, O. Mažeikienė, O. Juodeikienė, D. Šlapelienė; Kostė Mažeikienė, Stefanija Glemžaitė, Paulina Kavaliauskaitė, Paulina Krapavickienė; Emilija Jonušienė, Aldona Zinkevičienė, Marytė Zinkevičiūtė; Puponių: Bronė Šulcienė, Elena Karūžienė, Valė Maslionienė, Julė Petronienė; Šimonių: Ona Kairytė, Ona Jurkštaitė, Veronika Daminauskienė, Valerija Daminauskaitė) veiklos pėdsakų esama ir šiandien. Sutartines po aplinkinius kaimus XX a. pab. rinko ir su savo grupe (deja, dabar jau iširusia) giedojo Lina Daukšienė (Totorytė), šiomis dienomis sutartines puoselėja jos sesuo Alma Pustovaitienė (vadovaujanti folkloro ansambliui „Kupkėmis“). Įdomu, kad XX a. pab.–XXI a. pr. aptikta ir daugiau domėjimosi sutartinėmis pėdsakų – pavienės dainininkės (O. Jonušienė, V. Elskienė ir kt.) jas užsirašydavę iš senų žmonių.

Kompleksinės ekspedicijos, vykusios 2012 m., rezultatai rodo, kad, nepaisant didelių kultūrinių, socialinių, politinių ir kt. pokyčių, įvykusių per 100 metų, kai kurių aplankytų pateikėjų repertuare vis dar esama ryškių senosios dainavimo tradicijos pėdsakų – charakteringo dainavimo (giedojimo) būdų, žinių apie atlikimo aplinkybes ir pan. Senoji tradicija darniai susipynusi su choriniu (bažnytiniu) giedojimu, su „Senųjų kupiškėnų vestuvių“ repertuaru, su rašto kultūra – per dainų sąsiuvinius atkeliavusiomis naujomis dainomis ir daugeliu kitų įvairiais būdais plintančių reiškinių. Trumpalaikė pažintis su keletu pateikėjų parodė, kad 2012 m. užrašytas įvairialypis Kupiškio dainininkų ir giedotojų repertuaras atveria tyrinėtojams naujas galimybes tirti dainuojamosios tradicijos kaitą nuo XX a. pirmosios pusės iki pat mūsų dienų.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2015 11 30, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2016 11 28, pirmą kartą paskelbtas 2016 12 28 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2016-5/8-252/FL.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Kupiškis“ (vyr. redaktorė ir sudarytoja *Aušra Jonušytė*).

Straipsnio kalbos redaktorė *Vida Kasparavičienė*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas.*

Straipsnis recenzuotas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:
1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet kokiu būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 28.